

**1951 TARİHLİ MÜLTECİLERİN HUKUKİ STATÜSÜNE
İLİŞKİN SÖZLEŞME ÇERÇEVESİNDE MÜLTECİ STATÜSÜNÜN
SONA ERMESİNE YÖNELİK ÖLÇÜTLERİN İNCELENMESİ VE
TÜRK HUKUKU ÜZERİNDEKİ YANSIMALARININ
DEĞERLENDİRİLMESİ**

*Evaluation of the Criteria for the Cessation of Refugee Status within
1951 Convention Relating to the Status of Refugees and Analysis of Their
Reflections on Turkish Law*

Neva Övünç ÖZTÜRK*

ÖZ

1951 tarihli Birleşmiş Milletler (BM) Mültecilerin Hukuki Statüsüne İlişkin Cenevre Sözleşmesi (1951 Sözleşmesi/Sözleşme), mülteci statüsünün tanınmasına yönelik şartları belirlediği gibi aynı zamanda statünün sona ermesine yönelik ölçütleri de düzenlemiştir. Bu ölçütler, 6458 sayılı Yabancılar ve Uluslararası Koruma Kanunu'na (YUKK/Kanun) da aktarılmıştır. Kanun'da sona ermeye yönelik ölçütler sadece mülteci statüsünün değil, diğer uluslararası koruma statüleri olan; şartlı mülteci ve ikincil koruma statülerinin sona ermesinde de etkili olacak şekilde kaleme alınmıştır. Makalede, 1951 Sözleşmesi'nde yer alan ilgili hükümlerin; BM

* Arş. Gör. Dr., Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Milletlerarası Özel Hukuk Anabilim Dalı (nevaoszturk@gmail.com)

Makale'ye sağladıkları katkılar nedeni ile Sayın Avukat Eda Bekçi'ye ve Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Karşılaştırmalı Hukuk Anabilim Dalı öğretim üyesi Sn. Yrd. Doç. Dr. Zehra Özkan'a teşekkür ederim.

Mülteciler Yüksek Komiserliği (BMMYK), doktrin ve ülke uygulamaları çerçevesinde yapılan yorumlarının karşılaştırmalı bir ekseninde değerlendirilmesi, YUKK'da bulunan ilgili düzenlemelerle karşılaştırılması ve bu hükümlerin, mülteci statüsü dışındaki diğer uluslararası koruma statüleri bakımından etki doğurması hususlarının ele alınması amaçlanmıştır.

Anahtar Sözcükler: Mülteci statüsü, mülteci statüsünün sona ermesi, Yabancılar ve Uluslararası Koruma Kanunu, uluslararası koruma statüsü, uluslararası koruma statüsünün sona ermesi

ABSTRACT

1951 Convention Relating to the Status of Refugees (1951 Convention) not only designated the criteria for the recognition of refugee status but also regulated the conditions upon which the status would be ceased. These conditions have been transferred to Foreigners and International Protection Act (FIPA) (Act Number 6458). FIPA enabled the cessation clauses to be applicable to conditional refugee status and subsidiary protection status as well as the refugee status. The purpose of this article is firstly to evaluate the interpretations of the cessation clauses of 1951 Convention by comparatively analysing UNHCR's and doctrine's recommendations together with the state practices; secondly to compare FIPA's relevant provisions with the Convention's; and thirdly to argue the function of the applicability of the Convention provisions to international protection statuses other than refugee status.

Keywords: Refugee status, cessation of refugee status, Foreigners and International Protection Act, international protection status, cessation of international protection status

GİRİŞ

Uluslararası korumanın temel kaynağı olan 1951 Sözleşmesi (ve Sözleşme'nin 1967 tarihli Protokolü)¹, mültecinin hukukî statüsünün

¹ 1951 tarihli Birleşmiş Milletler Mültecilerin Hukukî Statüsüne Dair Cenevre Sözleşmesi (1951 *Convention Relating to the Status of Refugees*), 14 Aralık 1950 tarih ve 429 (V) sayılı Birleşmiş Milletler Genel Kurulu Kararı (BMGKK) ile yapılan Konferansta kabul

belirlenmesini bir takım ölçütlerin değerlendirilmesine bağlı kılmıştır. Bu ölçütlerden bazıları sığınmacı bireyi statüye dâhil eden ölçütler (Sözleşme md. 1A(2))², bazıları ise onu statünün dışında bırakan ölçütlerdir (Sözleşme md. 1D, 1E, 1F). Statünün ilk kez değerlendirilmesi sırasında anılan ölçütler çerçevesinde çoğunlukla bireysel bir değerlendirme yapılmaktadır. Bununla birlikte, statü tanındıktan sonraki süreç içerisinde kişinin mültecilik hâlinin devam edip etmediğinin, dolayısıyla statüsünün sona erdirilip erdirilmemesi gerektiğinin tespit edilebilmesi amacıyla sona ermeye yönelik ölçütler de Sözleşme’de düzenlenmiştir (Sözleşme md. 1C).

Türkiye, 1951 Sözleşmesi’ne taraf olmasının yanısıra³ sona erme ölçütlerine YUKK’un⁴ 85. maddesinde de yer vermiştir. Kanun’un ilgili hükmünün kaleme alınmasında büyük ölçüde Sözleşme’nin sona ermeye ilişkin düzenlemesinden esinlenildiği anlaşılmaktadır. Bununla birlikte YUKK’da anılan düzenleme, sadece mülteci statüsü⁵ için değil uluslararası

edilmiş, 28 Temmuz 1951 tarihinde imzalanarak 22 Nisan 1954 tarihinde yürürlüğe girmiştir. Sözleşmenin 1967 tarihli Protokolü (1967 *Protocol Relating to the Status of Refugees*) 31 Ocak 1967 tarihinde imzaya açılarak 4 Ekim 1967 tarihinde yürürlüğe girmiştir.

² Dâhil edici ölçütler aynı zamanda mültecinin hukukî bir statü olarak anlamını da ortaya koymaktadır. 1951 Sözleşmesi’nin 1A(2). maddesinde mülteci; “... ırkı, dini, tabiiyeti, belli bir toplumsal gruba mensubiyeti veya siyasi düşünceleri yüzünden, zulme uğrayacağından haklı sebeplerle korktuğu için vatandaşı olduğu ülkenin dışında bulunan ve bu ülkenin korumasından yararlanamayan, ya da söz konusu korku nedeniyle, yararlanmak istemeyen; yahut tâbiyeti yoksa ve bu tür olaylar sonucu önceden yaşadığı ikamet ülkesinin dışında bulunan, oraya dönemeyen veya söz konusu korku nedeniyle dönmek istemeyen” kişi olarak tanımlanmıştır.

³ Bkz. Mültecilerin Hukukî Durumuna Dair Sözleşmenin Onaylanması Hakkında Kanun, Kanun No: 359, Kabul Tarihi: 29.08.1961, Resmî Gazete (R.G.) 05.09.1961/10898. Türkiye’nin Sözleşme’nin Protokolüne katılması ise Dışişleri Bakanlığı’nın 13.06.1968 tarih ve 721.501-BMKY-I-816 sayılı yazısı üzerine, Bakanlar Kurulu’nca 01.07.1968 tarihinde kararlaştırılmıştır: R.G. 05.08.1968/12968.

⁴ R.G. 11.04.2013/28615. Kanun’un 125(1)(a) maddesi çerçevesinde; 122 nci maddesi, 123 üncü maddesinin birinci, ikinci, beşinci ve yedinci fıkraları ile 124 üncü maddesi hariç olmak üzere beşinci kısmı yayımı tarihinde; 1(b) hükmü uyarınca diğer hükümleri ise yayımı tarihinden bir yıl sonra yürürlüğe girmiştir.

⁵ Mülteciye ilişkin olan YUKK’un 61. maddesi şu şekilde kaleme alınmıştır: “Avrupa ülkelerinde meydana gelen olaylar nedeniyle; ırkı, dini, tabiiyeti, belli bir toplumsal gruba mensubiyeti veya siyasi düşüncelerinden dolayı zulme uğrayacağından haklı sebeplerle korktuğu için vatandaşı olduğu ülkenin dışında bulunan ve bu ülkenin korumasından yararlanamayan ya da söz konusu korku nedeniyle yararlanmak istemeyen yabancıya veya bu tür olaylar sonucu önceden yaşadığı ikamet ülkesinin dışında bulunan, oraya dönemeyen veya söz konusu korku nedeniyle dönmek istemeyen vatansız kişiye statü

koruma kapsamındaki diğer statüler⁶; şartlı mülteci ve ikincil koruma statüsü⁷ için de etki doğuracak biçimde şekillendirilmiştir. Böylece, her ne kadar Türkiye 1951 Sözleşmesi'ni coğrafi kısıtlama⁸ ile uygulamak durumunda olduğundan, Türk hukukunda Sözleşme hükümlerine sıklıkla doğrudan gönderme yapılmasa da, Sözleşme'de mülteci statüsünün sona ermesi için hasredilen ölçütlerin büyük ölçüde YUKK'a aktararak, şartlı mülteci ve ikincil koruma statüleri bakımından da etki doğurmasının sağlanması, Sözleşme'nin ilgili konudaki düzenlemesinin yorumlarının irdelenmesi gereğini doğurmuştur. Bu çerçevede en az ilk kez statü belirlemede değerlendirilen ölçütler kadar önem taşıyan sona ermeye yönelik ölçütlerin değerlendirilmesi ve incelenmesi, kitlesel zorunlu göç akınlarının yanında bireysel zorunlu göç akınlarına da açık bir jeopolitik konumda olan Türkiye'nin durumu gözönünde bulundurulduğunda önem arz etmektedir. Öte yandan, 1951 Sözleşmesi'nin Türk hukuku açısından coğrafi kısıtlama ekseninde etki doğurması, YUKK'un ise oldukça yakın bir geçmişte yürürlüğe girmiş olması sebepleri ile Türk sığınma hukukunda sona ermeye yönelik ölçütlerin yorumlarına rastlamak henüz mümkün olmamaktadır.

belirleme işlemleri sonrasında mülteci statüsü verilir". İlgili maddede yer alan ve coğrafi kısıtlamanın bir yansıması olan "Avrupa ülkeleri" ifadesinin, YUKK'un 3(1)(b) hükmü uyarınca; "Avrupa Konseyi üyesi olan ülkeler ile Bakanlar Kurulunca belirlenecek diğer ülkeleri" niteleyecek şekilde anlaşılması gerekmektedir.

⁶ YUKK'un 3(1)(r) hükmü uyarınca, uluslararası koruma: mülteci, şartlı mülteci veya ikincil koruma statüsünü ifade eder.

⁷ YUKK'un 62(1). maddesinde tanımlanan şartlı mülteci ile mülteci arasında iki husus dışında farklılık bulunmadığı anlaşılmaktadır. Bu farklardan ilki, şartlı mülteci statüsünün Avrupa ülkeleri dışında meydana gelen olaylar sebebiyle tanınması, ikincisi ise bu statüye sahip olan kişilerin Türkiye'de kalmasına, üçüncü ülkeye yerleştirilinceye kadar izin verilmesidir. Kanun'un 63(1). maddesinde düzenlenen ikincil koruma statüsü ise "*mülteci veya şartlı mülteci olarak nitelendirilemeyen, ancak menşe ülkesine veya ikamet ülkesine geri gönderildiği takdirde; ölüm cezasına mahkûm olacak veya ölüm cezası infaz edilecek, İşkenceye, insanlık dışı ya da onur kırıcı ceza veya muameleye maruz kalacak, uluslararası veya ülke genelindeki silahlı çatışma durumlarında, ayırım gözetmeyen şiddet hareketleri nedeniyle şahsına yönelik ciddi tehditle karşılaşacak olması nedeniyle menşe ülkesinin veya ikamet ülkesinin korumasından yararlanamayan veya söz konusu tehdit nedeniyle yararlanmak istemeyen yabancı ya da vatansız kişiye*" verilecek bir statü olarak düzenlenmiştir.

⁸ Türkiye, 1951 Sözleşmesi'nin 1B(1)(a) maddesinde tanıyan seçimlik hakkı kullanarak, Sözleşmede yer alan mülteci tanımının kapsamını "Avrupa'da meydana gelen olaylar" ile kısıtlamıştır. Söz konusu coğrafi kısıtlama, Sözleşme'nin 1967 tarihli Protokolü'ne 1968 yılında taraf olunurken, Protokol'ün 7. maddesi ile sağlanan seçimlik hak kullanılarak korunmuştur.

1951 Sözleşmesi'nde yer alan mülteci statüsünün sona erme ölçütlerinin değerlendirilmesini amaçlayan bu çalışmada, Sözleşme'de yer alan ölçütlerin yorumlarının⁹ ana hatları ile ortaya koyulması; Sözleşme ile

⁹ 1951 Sözleşmesi'nin 1C hükmünün yorumlanmasında, Sözleşme'nin uluslararası niteliği doğrultusunda, 1969 tarihli Viyana Antlaşmalar Hukuku Sözleşmesi'nde (Viyana Sözleşmesi) öngörülen yorum kuralları (md. 31-33) dikkate alınmalıdır. Viyana Sözleşmesi'nin ilgili kuralları, aynı zamanda yorumlamaya ilişkin uluslararası teamül hukuku kurallarını da yansıttıkları için bağlayıcılığı hâiz bulunmaktadır: bu husustaki açıklamalar için bkz. LINDERFALK, U.: *On the Interpretation of Treaties*, Dordrecht 2007, s. 7-9; AUST, A.: *Modern Treaty Law and Practice*, Cambridge 2000, s. 10, 11. Viyana Sözleşmesi uyarınca, bir uluslararası sözleşme iyi niyet ile bütünü (içeriği) dikkate alınarak, konu ve amacına uygun yorumlanmalı; bu çerçevede yorumlanma ihtiyacı bulunan hükme verilecek olağan anlam değerlendirilmelidir (md. 31). Eğer bu şekilde yapılan bir yorum tamamen anlaşılmaz ve tutarsız bir sonuç doğuruyorsa, başka bir yorum yapılmalıdır. Bu noktada tamamlayıcı yorum araçlarından faydalanılabilir. Tamamlayıcı yorum araçları içerisinde düzenlemenin yapıldığı koşullar ve hazırlık çalışmaları yer almaktadır (md. 32). Bununla birlikte, 1951 Sözleşmesi'nin bir insan hakları sözleşmesi niteliği taşımasından hareketle, amaçsal yoruma ağırlık verilmesi gerektiği vurgulanmalıdır. 1951 Sözleşmesi'nin hükümleri, öncelikle Sözleşmeye taraf olan devletler tarafından yorumlanmaya açık olmakla birlikte; taraf devletler arasında Sözleşmeye dayanan bir uyumsuzluk söz konusu olduğunda, Sözleşme'nin 38. maddesi ve 1967 Protokolünün 4. maddesi gereğince Uluslararası Adalet Divanı (UAD), uyumsuzluğa konu olan hükmü yorumlama yetkisine sahiptir. Ancak UAD henüz herhangi bir kararında 1951 Sözleşmesi'ne ilişkin bir yoruma yer vermemiştir. Öte yandan Birleşmiş Milletler Yüksek Komiserliği (BMMYK)'nin de Sözleşmeyi yorumlama yetkisi bulunmaktadır. Komiserliğin yetkisi, hem BM Tüzüğü ve BMMYK'nın yetki alanından, hem taraf devletler ile BMMYK'nın işbirliği içerisinde olmasını düzenleyen Sözleşme'nin 35. ve 1967 Protokolü'nün 2. maddelerinden kaynaklanmaktadır. BMMYK'nın Sözleşmenin yorumlanmasına katkıda bulunan birçok kaynağı bulunmakla birlikte, bunlardan en önemlisi BMMYK El Kitabı (*Handbook on Procedures and Criteria for Determining Refugee Status under the 1951 Convention and the 1967 Protocol Relating to the Status of Refugees*)'dir. Bunun yanında, BMMYK tarafından, mültecilik statüsünü sona erdiren nedenleri de kapsayacak şekilde bir dizi rehber hazırlanmıştır. Bu rehberler de yorumlamada sıklıkla kullanılmaktadır. 1951 Sözleşmesi'nin öncelikle taraf devletlerce yorumlanacağından hareketle, ulusal yargı kararlarının da birer yorum aracı olarak kullanılabilmesi belirtilebilir. Aktarılan bilgiler ve bu hususta daha fazla açıklama için bkz. ÖZTÜRK, N.Ö.: *Mültecinin Hukukî Statüsünün Belirlenmesi*, Ankara 2015, s. 101-110. Sözleşme'nin 1C hükmünün yorumlanmaya açık bir hüküm olduğu; özellikle hazırlık çalışmalarının bu hükmün yorumlanmasına fazla katkı sağlayamadığı doktrinde belirtilmektedir: MCADAM, J.: "Interpretation of 1951 Convention", içinde *The 1951 Convention Relating to the Status of Refugees and Its 1967 Protocol: A Commentary* (ed. Andreas Zimmermann), (A Commentary), Oxford 2011, s. 103. Bu çerçevede, özellikle BMMYK'nın yorumları ve ülke uygulamaları, ilgili hükmün değerlendirilmesinde önem taşımaktadır. Nitekim çalışmamızda Sözleşme'nin 1C hükmünün yorumlanmasında ağırlıklı olarak BMMYK'nın kaynaklarına ve karşılaştırmalı hukuktaki ülke uygulamalarına yer verilmiştir.

YUKK'da yer alan ilgili hükümlerin özellikle mülteci statüsünün sona ermesi bakımından birbirleriyle uyumluluğunun sorgulanması ve Kanun'da yer alan düzenlemenin mülteci statüsü dışındaki diğer uluslararası koruma statülerine uygulanmasının yerindeligi hususunun incelenmesi hedeflenmektedir.

I. SÖZLEŞME'DE YER ALAN SONA ERME HÜKMÜNÜN (Md. 1C) AMACI VE NİTELİĞİ

Mülteci statüsünün tanınmasıyla tam anlamı ile sağlanan Sözleşme korumasını da içerisinde barındıran uluslararası koruma, ikame bir korumadır¹⁰. Mültecinin menşe devleti ile arasındaki vatandaşlık bağı, bu devletin kendisini koru(ya)maması ve hatta bazı durumlarda bizzat zulmün aktörü olması sebebiyle zayıflamıştır; birey vatansız benzeri bir konuma girmiştir. Uluslararası koruma sayesinde ise mültecinin yoksun kaldığı ulusal koruma, sığınma talebinin kabul edilmesi ile bir başka devlet tarafından ikame edilmektedir¹¹.

Mültecilik hâli istisnâ bir durumdur; asıl olan belirli bir vatandaşlığa sahip olan kişilerin menşe devletleri tarafından vatandaşlık bağına istinaden korunabilmesidir¹². Bu istisnâ hâl, asıl korumanın tekrar sağlanması durumunda, yani ikame korumaya artık ihtiyaç kalmadığı zaman sona erer¹³.

Mültecinin ikame korumaya artık ihtiyaç duymadığının göstergesi, bireyin sığınma devleti tarafından mülteci statüsünün tanınarak korunmasına

¹⁰ Uluslararası koruma terimi, mülteci terminolojisi bakımından, “uluslararası toplumun, menşe ülkeleri dışında bulunan ve ulusal korumadan yoksun olan belirli bir kategori içerisindeki kişilerin temel haklarının, uluslararası hukuk esas alınarak korunması amacıyla gerçekleştirdiği faaliyetler” olarak açıklanmaktadır: Bkz. UNITED NATIONS HIGH COMMISSIONER FOR REFUGEES (UNHCR): Master Glossary of Terms Rev. 1, Geneva 2006, s. 13, <<http://www.refworld.org/pdfid/42ce7d-444.pdf>> (E.T.: 02.08.2015).

¹¹ MCADAM, J.: Complementary Protection in International Refugee Law, Oxford-New York 2007, s. 20; GOODWIN-GILL, G.S./MCADAM, J.: The Refugee in International Law, New York 2011, s. 421; ÇİÇEKLİ, B.: Uluslararası Hukukta Mülteciler ve Sığınmacılar, Ankara 2009, s. 15.

¹² Milletlerarası Hukuk Enstitüsü tarafından vatandaşlığa yönelik olarak tavsiye edilen ilkeler arasında doktrinde, “herkesin bir vatandaşlığı olmalıdır” şeklinde yerleşmiş bulunan bir ilke de yer almaktadır. Anılan ilkenin belirttiğimiz hususun bir yansıması olduğu kabul edilebilir. Söz konusu ilkeye ilişkin ayrıntılı bilgiler için bkz. GÜNGÖR, G.: Tâbiyet Hukuku, Ankara 2015, s. 21–25.

¹³ HATHAWAY, J.C./FOSTER, M.: The Law of Refugee Status, Cambridge 2014, s. 462, 463.

sebebiyet veren *inter alia*, “haklı nedenlere dayanan zulüm korkusunun” (menşe devletindeki zulüm ihtimâlinin) ortadan kalkmış olduğunun tespit edilmesine bağlıdır. Bireyin herhangi bir devletle vatandaşlık bağı tesis etmesi ve bu devlet tarafından korunması veya menşe devletine yeniden yerleşmesi, haklı nedenlere dayanan zulüm korkusunun artık söz konusu olmadığına işaret eder. Kimi durumda ise menşe devletindeki şartların değişmesi ve bu devletin mülteci birey için güvenli bir hâl aldığıının belirlenmesi de ikame korumayı ve dolayısıyla mülteci statüsünü sona erdirebilir.

Uluslararası hukukta mülteci korumasına ilişkin temel düzenleme olan 1951 Sözleşmesinin, 1C maddesinde de, Sözleşmenin uygulanmasını sona erdiren ve bireyin mülteci statüsünü ortadan kaldıran sebepler aktardığımız çerçevede sayılmıştır. Sözleşme’nin ilgili maddesi şu şekilde düzenlenmiştir:

“[y]ukarıdaki kısım A’da belirtilen hükümlerin kapsamına giren her kişi eğer:

(1) vatandaşı olduğu ülkenin korumasından kendi isteği ile tekrar yararlanırsa veya

(2) vatandaşlığını kaybettikten sonra kendi arzusu ile tekrar kazanırsa; veya

(3) yeni bir vatandaşlık kazanmışsa ve vatandaşlığını yeni kazandığı ülkenin himayesinden yararlanıyorsa; veya

(4) kendi arzusu ile terk ettiği veya zulüm korkusu ile dışında bulunduğu ülkeye kendi arzusu ile tekrar yerleşmek üzere dönmüşse veya

(5) mülteci tanınmasını sağlayan koşullar ortadan kalktığı için vatandaşı olduğu ülkenin korumasından yararlanmaktan sakınmaya artık devam edemezse; İşbu fıkra, vatandaşı olduğu ülkenin himayesinden yararlanmayı reddetmek için önceden geçerli zulme âit haklı sebepler ileri sürebilen, bu maddenin A1 Kısmı’nın kapsamına giren bir mülteciye tatbik olunmayacaktır;

(6) Tabiiyetsiz olup da mülteci tanınmasını yol açan koşullar ortadan kalktığı için, normal (mutad) ikametgahının bulunduğu ülkeye dönebilecek durumda ise; ancak işbu fıkra, normal (mutad) ikametgahının bulunduğu

ülkeye dönmeyi reddetmek için önceden maruz kaldığı zulme bağlı haklı sebepler ileri sürebilen, bu maddenin A1 kısmının kapsamına giren bir mülteciye uygulanmayacaktır

Bu kişiye işbu Sözleşme'nin uygulanması sona erecektir”¹⁴.

Yukarıda aktarılan sona erme hükmünün gerekçesi, Sözleşme'nin hazırlık çalışmaları sırasında şu şekilde ifade edilmiştir: “*mülteci statüsü, kesinlikle gerekli olmaya devam etme hâlinin ortadan kalkmasından sonra bir gün dahi etkili olmamalıdır; sonlandırılmalıdır. Eğer birey, füilen vatandaş konumundaysa yani bir devletin vatandaşları ile aynı haklara ve yükümlülüklerle sahip bulunuyorsa artık daha fazla uluslararası korumaya ihtiyaç duymuyor demektir. Bu bağlamda mülteci statüsü, mültecinin ulusal korumadan tekrar yararlanmaya başlamasıyla ya da tekrar yararlanabilecek olmasıyla, uluslararası korumaya artık ihtiyaç duymaması sonucunda sona erer; bu koruma bireyin menşe ülkesi tarafından sağlanabileceği gibi bir başka devlet tarafından da sağlanabilir. Uluslararası koruma ihtiyacı ile statünün sona ermesine yönelik hükümler arasındaki bu bağlantı, söz konusu hükümleri, Sözleşme'nin 1F maddesinde yer alan; bireyin, uluslararası mülteci korumasının ayrıcalıklarından faydalanmaya lâyık bulunmayacağı hâlleri düzenleyen dışarıda bırakma hükümlerinden ayırır.”¹⁵*

Mülteci statüsünün sona ermesine yönelik olan ölçütlerin usulî nitelik taşımaktan ziyade esasa ilişkin olduğundan söz edilebilir. Bu ölçütler, bireyin mülteci statüsünün tanınmasından sonra mültecilik hâlinin devam edip etmediğinin tespit edilmesinde etkili olmakta dolayısıyla esasa yönelik bir değerlendirme gerektirmektedir. Nitekim 1951 Sözleşmesi'nin statünün belirlenmesi yahut devamına karar verilmesi bakımından usule yönelik hükümler içermediği, anılan hususların taraf devletlerin iç hukuklarına bırakıldığı kabul edilmektedir¹⁶. Böylece gerek Sözleşme'nin bütünü

¹⁴ 1951 Sözleşmesi'nin aktarılan hükmü ve makale içerisinde gönderme yapılan Sözleşme hükümlerinin alıntılanmasında, güncel Türkçe ifadeleri barındırması nedeniyle, ağırlıklı olarak, BMMYK Türkiye Temsilciliği tarafından kullanılan ve Göç İdaresi Genel Müdürlüğü'nün internet sayfasında yer alan Sözleşme metninin kullanılması tercih edilmiştir. Anılan metin için bkz. <http://www.goc.gov.tr/icerik6/multecilerin-hukuki-durumuna-iliskin-sozlesme_340_341_641_icerik> (Erişim Tarihi (E.T.): 02.08.2015).

¹⁵ UNHCR: Note on Cessation Clauses (EC/47/SC/CRP.30), (Note), 30.05.1997, para. 4 <<http://www.unhcr.org/3ae68cf610.html>> (E.T.: 10.08.2015).

¹⁶ GOODWIN-GILL/MCADAM, s. 54; ÇİÇEKLİ, s. 127.

çerçevesinde yapılacak bir değerlendirme sonucunda gerek sona ermeye yönelik hükümlerin amacının irdelenmesi neticesinde sona ermeye yönelik ölçütleri barındıran düzenlemelerin esasla ilişkili olduğu net bir şekilde saptanabilecektir.

Sona erme hükümlerine ilişkin bir özellik de bunların olumsuz bir niteliğe sahip olmalarıdır¹⁷. Anılan hükümlerde yer alan nedenler, statünün sona ermesine yani mülteci açısından uluslararası korumanın artık etki doğurmayacağına; bireyin uluslararası korumanın getirdiği haklardan faydalanamayacağına işaret etmektedir. Bu nedenle tahdidi olarak listelendikleri ve dar yoruma tâbi kılınmaları gerektiği sonucuna varmak uygun olacaktır¹⁸. Sona erme nedenleri, birbirlerine “veya” bağlacı ile bağlanmış olup, kümülatif bir çerçevede ele alınmaya müsait değildir; Sözleşme’nin lafzından da açıkça anlaşıldığı şekilde, 1C hükmünde yer alan nedenlerden birinin gerçekleşmesi statünün sona erdirilmesi için yeterli olabilecektir. Ayrıca statünün sona ermesine yönelik ölçütlerin değerlendirilmesinde ispat yükünün mülteciye değil, statünün belirlenmesi hususunda yetkili olan makamlarda olması gerektiği de belirtilebilir¹⁹.

Sözleşme’nin 1C maddesinde yer alan statünün sona ermesine yönelik şartların temelinde bireye sağlanan ikame korumaya artık ihtiyaç duyulmaması anlayışının²⁰ yatmasının yanında bu şartların, mülteci

¹⁷ UNHCR: Handbook on Procedures and Criteria for Determining Refugee Status under the 1951 Convention and the 1967 Protocol Relating to the Status of Refugees, (Handbook), HCR/IP/4/Eng/REV.1 Reedited, Geneva 1992, para. 116, <<http://www.unhcr.org/3d58e13-b4.html>> (E.T.: 12.08.2015); KNEEBONE, S./O’SULLIVAN, M.: “Article 1C 1951 Convention”, içinde A Commentary, s. 486; ÇİÇEKLİ, s. 70; ÖZKAN, I.: Göç, İltica ve Sığınma Hukuku, Ankara 2013, s. 111.

¹⁸ Bu yönde bkz. UNHCR, Handbook, para. 116; UNHCR, Note, paras. 6 ve 8; KNEEBONE/O’SULLIVAN, s. 486.

¹⁹ FITZPATRICK, J./BONOAN, R.: “Cessation of Refugee Protection”, içinde Global Consultations, s. 531, 532; EXPERT ROUNDTABLE ORGANIZED BY UNHCR: Summary Conclusions: Cessation of Refugee Status, Lisbon 03.05.2001, para. 27, <<http://www.refworld.org/docid/470a33bcd.html>> (E.T.: 10.08.2015).

²⁰ Bu yönde bkz. UNHCR, Handbook, para. 111; ayrıca bkz. KNEEBONE/O’SULLIVAN, s. 485; HATHAWAY, J.C.: The Law of Refugee Status, Toronto-Vancouver 1991, s. 189. 1951 Sözleşmesi dışında, mülteci statüsü açısından önem arz eden bir diğer düzenleme olan Afrika Birliği Örgütü (ABÖ) Sözleşmesinin 4. maddesinde de Sözleşmenin uygulanmasının (mülteci statüsünün) sona ereceği hâller düzenlenmiştir. ABÖ Sözleşmesinde düzenlenen bu hâller 1951 Sözleşmesi ile uyum göstermektedir. ABÖ Sözleşmesi, 10 Eylül 1969 tarihinde kabul edilmiş, 20 Haziran 1974 tarihinde yürürlüğe girmiştir. Sözleşme’nin İngilizce metni için bkz. <<http://www.unhcr.org/45dc1a682.html>> (E.T.: 10.08.2015).

statüsünün geçicilik özelliğini ortaya koyduğu da ifade edilebilir²¹. Statünün sona erme nedenleri, bireylerin subjektif iradî davranışlarına dayandırılabilir gibi şartların objektif bir temelde değişmesi ile de ortaya çıkabilir²². Nitekim sona erme nedenleri bu ayırım çerçevesinde incelenebilecektir²³.

Statünün sona erme nedenlerinin genel görünümü açısından üzerinde durulması gereken bir husus da bu nedenler ile statünün iptal edilmesi arasındaki ilişkinin sorgulanmasıdır. 1951 Sözleşmesinin 1C maddesinde yer alan hükümler, sadece statünün sona ermesine yönelik olarak düzenlenmiştir. Bu bağlamda, 1C maddesi statünün iptal edilmesi ile doğrudan bir ilişki içerisinde değildir. Nitekim BMMYK, Sözleşme'nin yorum araçlarından biri olarak kabul edilen El Kitabı'nda bu hususu özellikle vurgulamıştır²⁴.

Mülteci statüsünün sona ermesi bakımından Sözleşme ile uyumlu düzenlemelerin yer aldığı bir başka önemli kaynak ise Avrupa Birliği'nde (AB) oluşturulması hedeflenen ortak bir sığınma sisteminin hukukî ayaklarından biri kabul edilen 13.12.2011 tarihli ve 2011/95/EU sayılı (değiştirilmiş/*recast*) Konsey Yönergesi'dir (AB Vasıf Yönergesi): DIRECTIVE 2011/95/EU OF THE EUROPEAN PARLIAMENT AND OF THE COUNCIL of 13 December 2011 on standards for the qualification of third-country nationals or stateless persons as beneficiaries of international protection, for a uniform status for refugees or for persons eligible for subsidiary protection, and for the content of the protection granted (*recast*), OJ L. 337/9, 20.12.2011. Yönerge'nin İngilizce metni için bkz. <[http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=](http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:L:2011:337:0009:0026:EN:PDF) OJ:L:2011:337:0009:0026:EN:PDF> (10.08.2015).

²¹ HATHAWAY, s. 189.

²² UNHCR, Note, para. 5.

²³ Mülteci statüsünün sona erme nedenlerini incelerken belirttiğimiz bir şekilde ayırım yapan eserler için bkz. GOODWIN-GILL/MCADAM, s. 135; ÇİÇEKLİ, s. 70; FITZPATRICK, J.: "End of Protection: Legal Standards for Cessation of Refugee Status and Withdrawal of Temporary Protection", Georgetown Immigration Law Journal, 1998-1999, vol. 13, s. 348; BETTINSON, V.: "Loss and Denial of Refugee Status", içinde An Introduction to International Refugee Law (eds. Rafiqul Islam ve Jahid Hossain Bhuiyan), Leiden-Boston 2013, s. 74; benzer bir ayırım için ayrıca bkz. HATHAWAY, s. 189 vd.; HATHAWAY/FOSTER, s. 462. BMMYK El Kitabı ve Sona Erme Hükümlerine Dair Rehber'de (Rehber) de sona erme nedenleri arasında benzer bir ayırım yapılmıştır: UNHCR, Handbook, para. 114 ve 115; UNHCR: The Cessation Clauses: Guidelines on their Application, (Cessation Clauses), Geneva 1999, para. 5.

²⁴ El Kitabı'nda şartların gerektirdiği durumlarda mülteci statüsünün sona ermeden bağımsız olarak, iptal edilebileceği de belirtilmiştir. Örneğin, statünün tanınmasına temel teşkil eden olguların yanlış aktarıldığının, statü dışında bırakma nedenlerinden bir veya bir kaçının gerçekleşmiş olduğunun, kişinin güvenli bir şekilde korunmasını sağlayabilecek bir vatandaşlığı hâiz bulunduğu tespit, tanınmış bir statünün daha sonra iptal edilmesine sebebiyet verebilecektir: UNHCR, Handbook, para.117; UNHCR, Cessation Clauses, para.

II. AMAÇ VE NİTELİK AÇISINDAN SÖZLEŞME'NİN 1C HÜKMÜ İLE YUKK'UN İLGİLİ DÜZENLEMESİNİN (Md. 85) KARŞILAŞTIRILMASI

Statünün sona erme sebepleri, mülteci statüsü de dâhil olmak üzere, uluslararası koruma statüsünün sona ermesi başlığıyla, Kanun'un 85. maddesinde düzenlenmiştir. İlgili hüküm uyarınca;

“(1) *Uluslararası koruma statüsü sahibi kişi;*

a) *Vatandaşı olduğu ülkenin korumasından kendi isteğiyle tekrar yararlanırsa,*

b) *Kaybettiği vatandaşlığını kendi isteğiyle tekrar kazanırsa,*

c) *Yeni bir vatandaşlık kazanmışsa ve vatandaşlığını kazandığı ülkenin korumasından yararlanıyorsa,*

ç) *Terk ettiği veya zulüm korkusuyla dışında bulunduğu ülkeye kendi isteğiyle tekrar dönmüşse,*

d) *Statü verilmesini sağlayan koşullar ortadan kalktığı için vatandaşı olduğu ülkenin korumasından yararlanabilecekse,*

e) *Vatansız olup da, statü verilmesine yol açan koşullar ortadan kalktığı için önceden yaşadığı ikamet ülkesine dönebilecekse,*

uluslararası koruma statüsü sona erer.

(2) *Birinci fıkranın (d) ve (e) bentlerinin incelenmesinde, statü verilmesine neden olan şartların ortadan kalkıp kalkmadığı veya önemli ve kalıcı bir şekilde değişip değişmediği göz önünde bulundurulur.*

(3) *İkincil koruma statüsü verilmesine neden olan şartlar ortadan kalktığında veya korumaya gerek bırakmayacak derecede değiştiğinde de statü sona erer. İkincil koruma statüsü verilmesini gerektiren şartlardaki*

3. Aynı yönde, BMMYK'nın statünün dışında bırakılmaya dair yol gösterici rehberlerinde de, statünün tanınmasından sonra, mültecinin başlangıçta dışarıda bırakma hükümlerine tâbi kılınmış olması ve bu sebeple statüsünün aslında hiç tanınmamış olması gerektiğine yönelik bir emare tespit edildiğinde, statünün iptal edilmesinin söz konusu olabileceği belirtilmektedir: UNHCR: Guidelines On International Protection Application of the Exclusion Clauses: Article 1F of the 1951 Convention Relating to the Status of Refugees para. 6, <<http://www.unhcr.org/3f7d48514.html>> (E.T.: 10.08.2015); UNHCR: The Exclusion Clauses: Guidelines on their Application, 02.12.1996, para. 82, <<http://www.refworld.org/docid/3ae6b31d9f.html>> (E.T.: 10.08.2015). Ancak BMMYK tarafından yapılan yorumların tamamında, statünün iptal edilmesi ile statünün sona ermesinin iki farklı ve bağımsız işlem olarak kabul edildiği anlaşılmaktadır.

değişikliklerin önemli ve kalıcı olup olmadığı göz önünde bulundurulur.

(4) Birinci ve üçüncü fıkralarda belirtilen şartların ortaya çıkması hâlinde, statü yeniden değerlendirilebilir. Bu kişiye, statüsünün yeniden değerlendirildiği ve nedenleri yazılı olarak bildirildikten sonra, statüsünün devam etmesi gerektiğine ilişkin nedenlerini sözlü veya yazılı şekilde sunabilmesine fırsat verilir.

(5) Maddi gerekçelerini ve hukuki dayanaklarını içeren sona erme kararı, ilgiliye veya yasal temsilcisine ya da avukatına tebliğ edilir. İlgili kişi bir avukat tarafından temsil edilmiyorsa kararın sonucu, itiraz usulleri ve süreleri hakkında kendisi veya yasal temsilcisi bilgilendirilir”.

Hükmün yapısı itibarıyla (1)., (2). ve (3). fıkralarında yer alan düzenlemelerin, statünün sona ermesine yönelik ölçütleri oluşturduğu; (4). ve (5). fıkraların ise sona erme usulüne yönelik hususları ihtiva ettiği anlaşılmaktadır. Ölçütlere yönelik düzenlemelerin amacı genel olarak değerlendirildiğinde, bunların tıpkı 1951 Sözleşmesi’nde yer alan ölçütler gibi ikame korumaya artık ihtiyaç bulunmaması üzerine şekillendiği görülmektedir²⁵. Bu bağlamda amaç bakımından 1951 Sözleşmesi’nde yer alan ölçütler ile Kanun’un 85. maddesinde yer alanların aynı doğrultuda olduğu belirtilebilir. Böylece ilgili ölçütler, tıpkı 1951 Sözleşmesi’ndekiler gibi bir hakkın kullanılmasını sona erdiren niteliğe sahip olduklarından, sınırlı sayıda kabul edilip dar yoruma tâbi kılınmalıdır.

Kanun’un 85. maddesi ile 1951 Sözleşmesi’nin 1C hükmü arasındaki en önemli fark, hiç kuşkusuz ilgili düzenlemelerin kişi yönünden kapsamına ilişkindir. Sözleşme düzenlemesi sadece mülteci statüsünün sona ermesine yönelik iken Kanun’un 85. maddesi şartlı mülteci ve ikincil koruma statüsünü de etki alanı içerisine almıştır.

Kanun’da yer alan hâllerin gerçekleşmesi durumunda, idareye uluslararası koruma statüsünü sona erdirme yönünde bağlı bir yetki tanınmıştır. Bu çerçevede anılan şartların gerçekleşip gerçekleşmediğini belirleyecek olan makamın, statü tanıma kararını da vermeye yetkili olan

²⁵ Bu hususta Kanun’un 85. maddesinin gerekçesi, düzenlemenin amacı ile ilgili açıklayıcı ifadelerle yer vermese de, ilgili maddenin ölçütlere yönelik fıkralarının lafzından bunların açıkça esasa yönelik olduğu anlaşılmaktadır. Anılan madde gerekçesi şu şekilde kaleme alınmıştır: “[m]adde ile uluslararası koruma statüsünün hangi hâllerde sona ereceğine ilişkin hususlar düzenlenmiştir”: <http://www.goc.gov.tr/icerik3/madde-gerekceleri_327_328_331> (E.T.: 10.08.2015).

(md. 78(1)) Göç İdaresi Genel Müdürlüğü (GİGM) olduğu belirtilebilir. Bununla birlikte, statünün sona erdirilmesine yönelik değerlendirmenin yapılması sırasında, 85. madde hükmünde yer alan ölçütlerin kümülatif bir çerçevede mi ele alınacağı yoksa birbirlerine alternatif kılınacak şekilde mi inceleneceği yeterince açık değildir. Kanun'un ilgili maddesinin lafzına bakıldığında, Sözleşme'nin 1C maddesinin kaleme alınışındaki tekniğin kullanılmadığı, ölçütlerin birbirlerine “veya” bağlacı ile bağlanmamış olduğu anlaşılmaktadır. Bununla birlikte bu ölçütlerin içerikleri itibarıyla birbirinden farklı durumları temel aldığı²⁶ dolayısıyla doğal olarak kümülatif bir eksenle ele alınamayacakları anlaşılmaktadır.

Ölçütlerin niteliğine ilişkin olarak ise bunların doğrudan doğruya esasa yönelik olduğu; uluslararası koruma statülerinin sona erdirilmesine yönelik bir işlemin tesis edilmesini mümkün kılan bir özelliğe sahip oldukları; gerçekleştirilecek işlemin nedenlerini ortaya koydukları rahatlıkla anlaşılmaktadır. Dolayısıyla, ölçütlere yer verilen ilgili hükümlerin usul kapsamına giren bir niteliğe sahip olmadıkları kuşkuyla yer vermeyecek şekilde açıktır. Bununla birlikte, esasa yönelik düzenlemelerin kanunun sistematığı bakımından “Genel Usuller” başlığı altında düzenlenmiş olması kanımızca uygun olmamıştır²⁷.

Kanun'da yer alan ölçütlerin statünün iptali ile ilişkilendirilmiş olmaması, iptale yönelik düzenlemenin ayrı bir madde altında (md. 86) kaleme alınmış olması, tıpkı 1951 Sözleşmesi açısından olduğu gibi sona erme nedenlerinin iptale yönelik olmadığını net bir şekilde göstermektedir. YUKK bakımından statünün iptal edilmesi sadece, aslında hiç verilmemiş olması gereken bir kararın verilmiş olmasından ötürü sakat olan kararın

²⁶ Örneğin, Kanun'un 85(1)(a) hükmünde, bireyin menşe devletinin vatandaşlığını hâlen taşımakta olduğu gerçeğinden hareketle bir ölçüt getirilmiş iken; 85(1)(b) hükmünde yer alan ölçütün uygulanabilmesi için kişinin geçmişte bu vatandaşlığı kaybettiğinin sabit olması gerekmektedir.

²⁷ Kanun'un 85. maddesinin ölçütlere işaret eden hükümlerinin dışında kalan (4). ve (5). fıkraları usule ilişkindir. Dolayısıyla bu düzenlemelere usul başlığı altında yer verilmesi uygun olmakla birlikte, sona erme ölçütlerinin yer aldığı düzenlemelerin; (1), (2) ve (3). fıkraların Kanun'un “Uluslararası Koruma Çeşitleri, Uluslararası Korumanın Haricinde Tutulma” başlığını taşıyan birinci bölümünde kaleme alınmış olması statü değerlendirmesi ile ilgili esasa yönelik tüm hükümlerin bir arada bulunması bakımından yerinde olabilirdi.

kaldırılması amacını taşımaktadır²⁸. Bu bağlamda haksız yere statüsü tanınmış olan bireylerin statünün sağladığı haklardan faydalanmasına son verilmiş olmaktadır²⁹. Oysa statünün sona ermesi durumu, artık statü ile sağlanan korumanın gereklilik arz etmemesi nedenine dayanan bir görünüm arz etmektedir.

YUKK'da yer alan ölçütler de tıpkı Sözleşme'dekiler gibi ikili genel bir ayırım çerçevesinde incelenebilecek bir özellik göstermektedir. Zira bu ölçütlerde ileri sürülen hâller, bireyin iradesine bağlı davranışlarından kaynak alabileceği gibi, koşulların değişmesine bağlı olarak da ortaya çıkabilir.

III. SÖZLEŞME'NİN 1C HÜKMÜ İLE YUKK'UN 85. MADDESİNDE YER ALAN ÖLÇÜTLERİN MÜLTECİ STATÜSÜNÜN SONA ERMESİ AÇISINDAN KARŞILAŞTIRILARAK DEĞERLENDİRİLMESİ

A. Statünün Mültecinin İradesine Bağlı Davranışlar Neticesinde Sona Ermesine Yönelik Ölçütler Açısından

1951 Sözleşmesi'nin 1C maddesi uyarınca, dört sebepten ötürü, mülteci statüsü, bu statünün sahibinin iradesine bağlı davranışlar neticesinde sona erebilir. Bu sebepler: (1) mültecinin vatandaşı olduğu devletin korumasından kendi isteği ile tekrar yararlanması; (2) mültecinin kaybetmiş olduğu menşe devleti vatandaşlığını kendi isteği ile tekrar kazanması; (3) mültecinin menşe devleti dışında bir başka devletin vatandaşlığını kazanarak bu devletin korumasından faydalanabilmesi ve (4) mültecinin menşe devletinin ülkesine kendi isteği ile yeniden yerleşmesidir³⁰.

²⁸ Kanun'un uluslararası koruma statülerinin iptaline yönelik 86. maddesi şu şekilde düzenlenmiştir: "(1)Uluslararası koruma statüsü verilen kişilerden; a)Sahte belge kullanma, hile, aldatma yoluyla veya beyan etmediği gerçeklerle statü verilmesine neden olanların, b)Statü verildikten sonra, 64 üncü madde çerçevesinde hariçte tutulması gerektiği anlaşılanların, statüsü iptal edilir. (2)Maddi gerekçelerini ve hukuki dayanaklarını içeren iptal kararı, ilgiliye veya yasal temsilcisine ya da avukatına tebliğ edilir. İlgili kişi bir avukat tarafından temsil edilmiyorsa kararın sonucu, itiraz usulleri ve süreleri hakkında kendisi veya yasal temsilcisi bilgilendirilir."

²⁹ ÖZTÜRK, s. 504.

³⁰ Sayılan bu dört hâlin statünün sona erme sebebi olarak belirlenmesinde, bireyin kendi davranışları ile uluslararası korumaya artık ihtiyaç duymadığını ortaya koymuş olmasının yattığı belirtilmektedir: GOODWIN-GILL/MCADAM, s. 135.

Sözleşme’de yer alan bu sebeplerin büyük ölçüde YUKK’a aynen yansıtıldığı görülmektedir³¹. Hükümlerin lafzındaki tek fark; Sözleşme’de bireyin menşe devletine yeniden yerleşme kriterinin aranması, Kanun’da ise böyle bir şartın öngörülmemiş olmasıdır. Bu bağlamda, ilk üç ölçüt açısından yapılacak olan değerlendirmenin, bunların her iki hukukî düzenlemede de ortak bir şekilde ele alınması sebebiyle, ağırlıklı olarak 1951 Sözleşmesi’nin yorumlarına dayanması; son ölçüt bakımından ise Kanun ve Sözleşme arasındaki farklılığın irdelenmesi uygun olacaktır.

1. Vatandaşı Olunan Devletin Korumasından Tekrar Yararlanılması

Uluslararası korumaya ihtiyaç duyma hâlinin oluşmasına sebebiyet veren unsurlardan en önemlisi hiç kuşkusuz, vatandaşı olduğu devletin ülkesinin dışında olan bireyin bu devlet tarafından korun(a)mamasıdır. Burada zafiyeti söz konusu olan korumanın türü, Sözleşme’nin amacı ve konusuna ağırlık verilerek oluşturulan yorumu çerçevesinde diplomatik koruma olarak anlaşılmaktadır³². Bu sebeple, yeniden etkin hâle geldiği için statünün sona ermesine sebep olan korumayı da diplomatik koruma olarak değerlendirmek, Sözleşme’nin bütünlüğünün korunmasını sağlamaktadır. Nitekim, sona erme ölçütleri arasında bireyin menşe ülkesine kendi isteği ile tekrar yerleşmesi hâli ayrı bir ölçüt olarak sayıldığından (Sözleşme md. 1C(4)), değerlendirdiğimiz ölçüt bakımından korumayı, ülke dışında iken faydalanılan koruma; yani diplomatik koruma şeklinde nitelendirmek, özel olarak sona ermeye yönelik hükmün bütünsel tutarlılığı ile de çelişmemektedir. Sözleşme’nin yorumunda etkili olan BMMYK kaynakları da bu korumanın niteliğinin diplomatik koruma olduğunu vurgulamaktadır³³. Genel olarak bu koruma, devletin ülke dışındaki vatandaşları üzerindeki

³¹ EKŞİ, N.: Yabancılar ve Uluslararası Koruma Hukuku, İstanbul 2015, s. 204.

³² Bu çıkarımın net bir şekilde yapılabilmesine zemin hazırlayan hazırlık çalışmalarına ilişkin bilgiler için bkz. UN AD HOC COMMITTEE: Memorandum by the Secretary-General, 3 January 1950, E/AC.32/2, <<http://www.refworld.org/docid/3ae68c280.html>> (E.T.: 12.08.2015); ayrıca bkz. FORTIN, A.: “The Meaning of ‘Protection’ in the Refugee Definition”, International Journal of Refugee Law, 2001, vol. 12, S. 4, s. 550 vd.

³³ UNHCR, Cessation Clauses, para. 6. El Kitabında da 1C maddesine konu olan korumanın kapsamına giren örneklerin tamamı diplomatik koruma çerçevesinde ele alınmıştır: bkz. UNHCR: Handbook, paras. 121-124; ayrıca bkz. HATHAWAY, s. 192.

kişisel yetkisinin bir uzantısı olup, vatandaşlarının başka devletlerce zarara uğratılması durumunda onların haklarının korunmasını içermektedir³⁴.

Ölçütte aranan korumadan yararlanma şartının diplomatik korumadan faydalanma olarak anlaşılması, doğal olarak, bu ölçütün genellikle mülteci statüsü sahibi kişinin menşe devletiyle bu devletin konsoloslugu aracılığıyla irtibata geçmesi durumunda değerlendirmeye alınmasına neden olmaktadır³⁵. Bununla birlikte her türlü irtibatın ve diplomatik korumadan herhangi bir şekilde faydalanmanın tek başına koruma statüsünü sona erdirecek birer neden olarak değerlendirilmesi, dar yorumlama anlayışıyla bağdaşmayacaktır³⁶. Nitekim BMMYK bu hususta, belirli şartların kümülatif olarak³⁷ aranması gerektiğini vurgulamaktadır³⁸. Bu çerçevede, statünün anılan ölçüte bağlı olarak sona erebilmesi için mülteci; koruma altına girmek için gönüllü bir davranışta bulunmalı (gönüllülük), bu davranışının temelinde koruma altına alınma niyeti olmalı (niyet) ve korumadan fiilen yararlanmalıdır (korumadan fiilen yararlanma/faydalanma)³⁹.

³⁴ PAZARCI, H.: Uluslararası Hukuk, Ankara 2010, s. 172; UNHCR, Cessation Clauses, para. 6. Diplomatik korumanın çeşitli tanımları, unsurları ve özellikle insan hakları ile olan ilişkisi için bkz. AKKUTAY, A.İ.: Diplomatik Koruma ve İnsan Hakları İlişkisi, Ankara 2013.

³⁵ İlgili ölçüte ilişkin açıklamalarda sıklıkla konsolosluk işleri örnek olarak verilmektedir: UNHCR, Cessation Clauses, para. 7; UNHCR, Handbook, para.12; FITZPATRICK/BONOAN, 523, 524.

³⁶ UNHCR, Handbook, paras. 118-125; HATHAWAY, s. 192; GOODWIN-GILL/MCADAM, s. 136.

³⁷ Bu yönde bkz. UNHCR, Handbook, para. 119; UNHCR, Cessation Clauses, para. 8; DEPARTMENT OF IMMIGRATION & MULTICULTURAL AFFAIRS OF AUSTRALIA REFUGEE AND HUMANITARIAN DIVISION (I.M.A. AUSTRALIA): The Cessation Clauses (Article 1C) An Australian Perspective, A Paper prepared as a Contribution to the UNHCR's Expert Roundtable Series, Canberra 2002, s. 10, <http://www.immi.gov.au/media/publications/refugee/convention2002/04_cessation.pdf> (E.T.: 10.08.2015).

³⁸ Bu noktada, Sözleşme'nin yorumlanması ile de söz konusu şartların aranması gerektiği sonucuna varılabileceği belirtilmelidir. Gerek Sözleşme'nin lafzi yorumundan gerek amacına ve konusuna öncelik tanınarak yapılan yorumundan gerekse Sözleşme'nin bütünsel değerlendirmesinden, bu üç şartın birlikte gerçekleşmesi gerektiği sonucuna varılabilecektir: bu hususta bkz. HATHAWAY, s. 193-196.

³⁹ UNHCR, Handbook, para. 119; UNHCR, Cessation Clauses, paras. 9, 10 ve 11. BMMYK El Kitabında, korumadan fiilen yararlanma hususu, yeniden yararlanma (re-availment) terimi ile ifade edilmiştir. Ancak bu terime yönelik açıklama, korumadan fiilen yararlanma üzerine kurgulandığı için biz bu kriteri "korumadan fiilen faydalanma" olarak ele almayı tercih ettik.

Aşağıda açıklanan ve uygulamada da yer verilen şartların, YUKK'un uygulanmasına yönelik esas ve usulleri gösterecek olan bir yönetmelikte yer alması, idarenin sona ermeye yönelik ölçütleri âdil ve etkin bir değerlendirmeye tâbi kılması açısından kanımızca uygun olacaktır. Buna ek olarak, keyfi kararların önüne geçilmesi, bu sayede hukukî güvenliğin ve öngörülebilirliğin sağlanması bakımından da anılan şartların mutlaka değerlendirmeye dâhil edilmesi hukuk devleti olmanın bir sonucu olarak da ele alınabilir. Zira gerek Sözleşme'nin 1C(1) hükmü, gerek Kanunun'un aynı şekilde düzenlenmiş olan 85(1)(a) maddesi, bireyin "kendi isteği" ile korumadan "yararlanması"ni şart koşmaktadır. O halde, bunlardan; "kendi isteği" şartının somutlaştırılmasında "gönüllülük" ve "niyet" unsurlarının irdelenmesi; "yararlanma" şartının netleştirilmesinde ise "korumadan fiilen yararlanma" halinin aranması önem arz etmektedir.

a. Gönüllülük

Zorunluluk ve gönüllülük mülteci statüsünün belirlenmesindeki kilit unsurlardır. Mülteciliğin oluşması için zorunluluk hâli aranırken, mülteciliğin sona ermesinde de gönüllülük esasından hareket edilmesi doğal olarak beklenmelidir. Bu bağlamda, mültecinin vatandaşı olduğu devletin korumasından tekrar yararlanmaya başlaması nedeni ile statüsünün sona erdirilmesine kanaat getirilebilmesi için bireyin bu korumadan tekrar faydalanma yönünde, özgür iradesine dayanan davranışlarının mevcut bulunması gerekir. Eğer mülteci kendi kontrolü dışında cereyan eden sebeplerle vatandaşı olduğu devletin korumasından yararlanmak yönünde davranışlar sergilemişse, bu davranışlara dayanılarak mülteci statüsü sonlandırılmamalıdır⁴⁰. Örneğin, mülteci, sığındığı devlet tarafından, bu ülkede kalmaya devam edebilmesi için menşe devleti ile temasa geçmesi gerektiği hususunda yönlendirilmiş ise bu temasin, korumadan faydalanma yönünde gönüllü bir davranış olarak değerlendirilmemesi uygun olacaktır⁴¹. Bu noktada BMMYK El Kitabı, sıkça rastlanabilecek bir örnek vermiştir: boşanma kararının sığındığı ülkede hukukî etki doğurabilmesi için, mutlaka vatandaşlığını taşıdığı ülkede verilmesi gereken bir mültecinin, menşe devleti ile bu hususta bir bağlantıya geçmesi, bu devletin korumasından

⁴⁰ UNHCR, Handbook, para. 120; UNHCR, Cessation Clauses, para. 9.

⁴¹ Ibid.

yararlanma yönünde gönüllü bir davranış olarak nitelendirilmemeli ve statüsünü sona erdiren bir sebep olarak kabul edilmemelidir⁴².

b. Niyet

Mülteci statüsünün sona erebilmesi için, mültecinin vatandaşı olduğu devletin korumasından tekrar yararlanması yönünde bir takım davranışlar sergilemesi yeterli olmayıp, bu davranışların temelinde korumadan tekrar yararlanma niyeti yer almalıdır⁴³. Söz konusu niyeti açıkça anlayabilmek çoğu zaman mümkün olmamaktadır. Bu sebeple uygulamada bireyin niyetini zımnen gösterebilecek davranışlar bu yönde birer belirteç olarak kabul edilmektedir. Örneğin, mültecinin vatandaşı olduğu devletin temsilciliği ile temasa geçerek bir takım şahsi belgeler talep etmesi bu yönde değerlendirilebilir. Ancak belirtilmelidir ki, mültecinin bu belgeleri temin ya da talep etmekteki amacı her zaman vatandaşı olduğu devletin korumasından tekrar yararlanmak olmayabilir; birey bu hususta bir niyet sahibi olmayabilir⁴⁴. İşte bu noktada, mültecinin sırf söz konusu davranışları sebebiyle statüsü sona erdirilmemelidir⁴⁵.

Bu bağlamda BMMYK, her somut olayın kendi şartları içerisinde değerlendirilerek mültecinin niyetinin belirlenmesi gerektiğini vurgulamaktadır⁴⁶. Gerçekten de, mültecinin vatandaşı olduğu devlet ile temasa geçmesi noktasında bu temasın geçici olup olmadığı veya münferit bir durumdan kaynaklanıp kaynaklanmadığı büyük önem taşımaktadır. Zira kimi zaman menşe devleti ile mülteci arasındaki etkili olarak

⁴² UNHCR, Handbook, para. 120.

⁴³ Ibid., para. 119; UNHCR, Cessation Clauses, para. 10.

⁴⁴ Şüpheden mültecinin yararlandırılması yaklaşımının özellikle BMMYK tarafından benimsenmiş olmasının ve uygulamada etkin bir şekilde kullanılmasının tavsiye edilmesinin bir sonucu olarak, sona erme sebeplerinin değerlendirilmesi bakımından da etki doğurması gerektiği; sona erme sebeplerinin dar yoruma tâbi kılınmasının bu bakış açısını desteklediği ileri sürülmektedir: FITZPATRICK/BONOAN, s. 523. Şüpheden mültecinin yararlandırılması yaklaşımı ile ilgili olarak bkz. UNHCR: Note on Burden and Standard of Proof in Refugee Claims, (Standard of Proof), Geneva 1998, s. 3, <www.unhcr.org/refworld/pdfid/3ae6b3338.pdf.> (E.T.: 10. 08.2015).

⁴⁵ Zira bu tür belgeler, kimi zaman mültecinin sığınma ülkesinde hayatını idâme ettirirken belirli işlemleri yapabilmesi için de gereklidir; bu belgelerin temini tek başına bireyin menşe devletinin korumasından yararlanmak isteğini gösterecek şekilde değerlendirilmemelidir: UNHCR, Cessation Clauses, para.10; UNHCR, Handbook, para. 121; FITZPATRICK/BONOAN, s. 524, 525.

⁴⁶ UNHCR, Cessation Clauses, para.10.

nitelendirilebilen temaslarda dahi korumadan yeniden faydalanma niyeti bulunmayabilir. Bu noktada titizlikle incelenmesi gereken bir durum; mültecinin vatandaşı olduğu devletin temsilciliğine, bu devletin pasaportuna sahip olmak için başvurmasıdır. Menşe devletin pasaportuna başvurulması veya bu belgenin yenilenmesi, genellikle mültecinin, vatandaşı olduğu devletin korumasından yeniden yararlanmak yönünde bir niyete sahip bulunduğu şeklinde anlaşılabilir⁴⁷. Ancak anılan durumun statüyü sonlandırabilecek bir niyetin varlığına işaret edebilmesi için mültecinin davranışının altında yatan niyeti açıklamasına olanak tanınması, somut olaya ilişkin tüm şartların objektif bir temelde değerlendirilmesi önem taşımaktadır⁴⁸. Nitekim İsviçre Federal İdare Mahkemesi'nin 2012 yılında verdiği bir karar bu tür bir değerlendirmeye iyi bir örnek teşkil edebilir. Kararda, evlenme amacıyla zorunlu olarak, menşe devleti olan Yeni Gine'den adına pasaport düzenlenmesini talep eden bireyin bu davranışı Sözleşme'nin 1C(1) hükmü çerçevesinde değerlendirilmemiştir. Mahkeme, kural olarak böyle bir davranışın bireyin menşe devleti ile yeniden normal bir ilişki kurmayı amaçlayacak şekilde nitelendirilerek, mülteci statüsünün sona ermesine yol açabileceğini belirtmiş; ancak somut olayda davalının, sadece evlenme amacıyla hareket etmesinden dolayı menşe devletin korumasından tekrar yararlanma yönünde bir niyeti olmadığına hükmetmiştir⁴⁹.

Benzer şekilde Kanada Federal Mahkemesi de *Chandrakumar v. M.E.I* davasında, sadece pasaportun yenilenmiş olmasının bireyin korumadan faydalanma niyeti taşıdığına emare teşkil etmeyeceğine; bu hususta daha fazla delile ihtiyaç bulunduğu; bireyin pasaportunu yenilemesinin menşe

⁴⁷ UNHCR, Handbook, para.121; GOODWIN-GILL/MCADAM, s. 136.

⁴⁸ UNHCR, Handbook, para.125; GOODWIN-GILL/MCADAM, s. 136 vd.; HATHAWAY, s. 194 vd; KNEEBONE/O'SULLIVAN, s. 498.

⁴⁹ *A. v. Swiss Federal Office for Migration*, (Federal Administrative Court), 15.06.2012, <www.refugeecaselaw> (E.T.: 10.08.2015); benzer bir örnek de HATHAWAY tarafından aktarılmıştır. Yazar'ın örnek olarak sunduğu (Kanada Göç Temyiz Kurulu'nun) *Wilfredo Alejandro Zubieta* kararında, mültecinin sığınma devletin yönlendirmesi sonucunda menşe devletinden pasaport düzenlenmesini talep ettiği tespit edilmiştir. Burada da tıpkı İsviçre Federal İdare Mahkemesi önünde görülen *A. v. Swiss Federal Office for Migration* davasında olduğu gibi mültecinin, menşe devletin korumasından yararlanma yönünde özgür iradesi ile gönüllü olarak hareket etmediği ve korumadan faydalanma niyetine sahip olmadığı belirtilmiştir: *Immigration Appeal Board Decision 79-1034*, C.L.I.C. notes, 14.10, 31.10.1979, naklen HATHAWAY, s.193.

devletinin korumasından faydalanmak niyetiyle yapılmış olduğunun ortaya koyulması gerektiğine hükmetmiştir⁵⁰. Kanada Federal Mahkemesi'nin bu kararı, sona erme hükümlerinin gerçekleşmiş olduğu konusunda öncelikle ispat yükünün devletin yetkili makamlarında olması gerektiği anlayışını destekleyen bir örnek teşkil etmesi açısından da önemlidir. Zira, kimi uygulama örneklerinde, pasaportun yenilenmesi, pasaport başvurusunda bulunulması gibi durumların bireyin vatandaşı olduğu ülkenin korumasından tekrar yararlanma yönünde bir niyete sahip olduğuna dair karine teşkil edecek şekilde değerlendirildiği böylece ispat yükünün taraflarının değiştirildiği görülmektedir⁵¹.

⁵⁰ *Chandrakumar v. M.E.I.* (F.C.T.D., no. A-1649-92), Pinar, May 16, 1997, at para. 6, naklen IMMIGRATION AND REFUGEE BOARD OF CANADA LEGAL SERVICES (IRB CANADA): Interpretation of the Convention Refugee Definition in the Case Law, (Interpretation of Canada, 31.12.2010), Chpt. 5.5, <<http://www.irb-cisr.gc.ca/eng/brdcom/references/legjur/Pages/Def2010.aspx>> (E.T.:12.08.2015). Kanada uygulamasında ayrıca bireyin gönüllü davranışlar göstermesinin yanı sıra “zulüm korkusu” kriterinin hâlen geçerli olup olmadığına da değerlendirildiği anlaşılmaktadır. Bir başka ifade ile bireyin bu tür davranışlar sergilemiş olmasının yanında hâli hazırda zulüm korkusu taşıyıp taşımadığı da sorgulanmaktadır. Böylece gönüllülüğün yanında aranan niyet faktörünün değerlendirilmesinde zulüm korkusunun makul bir dereceye kadar varlığı araştırılmaktadır: Ibid.

⁵¹ Örneğin Avustralya uygulamasında, sadece pasaport temini ve ülkeye giriş izni talep edilmesi gibi hususların, mültecinin menşe devletinin korumasından tekrar yararlanma niyetini gösteren davranışlar olarak kabul edildiği ve aksi kanıtlanabilir karineler olarak değerlendirildiği görülmektedir: I.M.A. AUSTRALIA, s. 10 vd. Benzer bir durum, İsveç Göç Temyiz Mahkemesi önüne gelen bir dâvaya yönelik kararda da görülmektedir. Kararın tesis edildiği davadan önce, davalının mülteci statüsü, Göç Kurulu tarafından, menşe ülkesi pasaportunu, menşe devletinin korumasından yeniden faydalanmak için kullanma niyetine sahip olduğu gerekçesi ile sona erdirilmiştir. Bunun üzerine mülteci, Göç Mahkemesine başvurmuş; Göç Mahkemesi de bireyin menşe ülkesi pasaportunu gönüllü olarak elde etmemiş olduğunu iddia etmesi ve evlenmek üzere İran'a gidebilmesi için İsveç tarafından verilen seyahat belgesinin yeterli olmadığını pasaportunu kullanmak için gerekçe göstermiş olmasına dayanarak, menşe ülkesinin korumasından yeniden faydalanma niyetine sahip olmadığına karar vermiştir. Bunun üzerine Göç Kurulu, Göç Mahkemesi'nin kararını Göç Temyiz Mahkemesi önüne taşımıştır. Temyiz Mahkemesi, Göç Mahkemesinin statüsünün sona erdirilmemesi yönünde verdiği kararını bozmuş; davalının iddialarının ispatlanmamış olmasını ve pasaportunu İsveç makamlarına teslim etmemiş bulunmasını gerekçe göstererek mülteci statüsünün sona ermesi yönünde karar veren Göç Kurulu'nun kararını onamıştır: davaya ilişkin aktarılan bilgiler için bkz Sweden - Migration Court of Appeal, 13 June 2011, UM 5495-10 <<http://www.asylumlawdatabase.eu/en/case-law/sweden-migration-court-appeal-13-june-2011-um-5495-10>> (E.T: 15.08.2015). Anılan davada, Göç Temyiz Mahkemesi'nin ispat yükünü mülteciye olacak şekilde değerlendirdiği anlaşılmaktadır. Zira ispat yükünün yetkili makamlarda olması durumunda, Göç

c. Korumadan Fiilen Yararlanma

Mültecinin menşe devletinin korumasından yeniden yararlanması sebebiyle statüsünün sona erebilmesi için aranan üçüncü şart, söz konusu korumanın fiilen gerçekleşmesidir⁵². Sözleşme'nin hazırlık çalışmaları incelendiğinde, bu şartın tartışmasız kabul edilmesi gerektiği sonucu çıkmaktadır⁵³. Nitekim doktrinde de bu şartın sağlanmasının önemi üzerinde durulmaktadır⁵⁴.

Bu bağlamda, menşe devletinin korumasından faydalanmak yönünde gerçekleştirilen çabalar tek başına statüsünün sona ermesine neden teşkil etmemelidir⁵⁵. Örneğin, menşe devletinin korumasından yararlanmak niyetiyle, pasaport başvurusunda bulunan bir mültecinin statüsü, sırf bu başvuru nedeniyle sona erdirilmemelidir. Ancak başvurunun olumlu sonuçlanması veya mültecinin bu pasaportu kullanarak seyahat etmesi durumunda, korumanın fiilen gerçekleşmiş olduğu kabul edilebilir⁵⁶. Bu sebeple, korumadan tekrar faydalanmak için gerçekleştirilen başarısız girişimler, statüsünün kaybı ile sonuçlanmamalıdır⁵⁷. Bununla birlikte özellikle pasaportun kullanılması durumunun dahi mutlak olarak korumanın fiilen gerçekleşmiş olduğu sonucuna varmak için yeterli olmaması gerektiği; korumanın fiilen gerçekleştiği sonucuna varabilmek için bireyin seyahati

Kurulu'nun en başında bireyin korumadan yeniden faydalanma niyetini ortaya koyması; ifadelerinin aksini kanıtlaması beklenirdi.

⁵² UNHCR, Handbook, paras. 119, 122; UNHCR, Cessation Clauses, para.11.

⁵³ Hazırlık çalışmaları sırasında, Fransız delegasyonu, menşe devletinin diplomatik veya konsüler korumasından faydalanmak yönünde "girişimde bulunan" mültecilerin statülerinin sona ermesini öngören bir düzenleme teklifinde bulunmuş ancak bu teklif Birleşik Krallık, ABD ve Peru delegeleri tarafından reddedilmiştir. Teklifin reddedilmesinin gerekçesi ise oturum başkanı tarafından "korumanın mutlaka fiilen sağlanması gerektiği ve bu yöndeki taleplerin koruma fiilen sağlanmadıkça mülteci statüsünü sona erdirmeyeceği" ifade edilerek açıklanmıştır: Hazırlık çalışmalarına ilişkin olarak aktardığımız bilgiler için bkz. HATHAWAY, s. 195 vd.

⁵⁴ GOODWIN-GILL/MCADAM, s. 138; HATHAWAY, s. 195.

⁵⁵ UNHCR, Cessation Clauses, para.11.

⁵⁶ UNHCR, Handbook, paras. 121 ve 122.

⁵⁷ UNHCR, Cessation Clauses, para.11 ve dn. 3; örneğin, yukarıda aktardığımız *A. v. Swiss Federal Office for Migration* davasında, davacının, menşe devletinden pasaport düzenlenmesini talep etmesinin temelinde bu devletin korumasından faydalanma niyetinin olmadığı tespit edilmiş; bunun yanı sıra, bu pasaportun seyahat amacıyla kullanılmamış olması da korumanın fiilen gerçekleşmemiş olduğuna kanaat getirilmesine sebep olmuştur.

sırasında menşe devletinin desteğinden faydalanmış olması gerektiği de belirtilmektedir⁵⁸.

2. Bireyin Kaybettiği Vatandaşlığını Kendi İsteği ile Tekrar Kazanması

Mültecilik hâline girmiş olan birçok birey, menşe devletinin vatandaşlığını herhangi bir şekilde⁵⁹ kaybetmiş olabilir. İşte bu durumdaki mültecilerin, kendi istekleri ile menşe devletinin vatandaşlığını tekrar kazandıkları durumda statüleri sona erebilecektir (1951 Sözleşmesi md. 1C(2)). Çünkü bu durumda, bireyin mülteci statüsünün tanınmasına, *inter alia*, sebep olan haklı nedenlere dayanan zulüm korkusunun son bulduğuna ve bireyin menşe devletinin korumasından faydalanmak istediğine kanaat getirilebilecektir⁶⁰. Ancak bu kanaatin gelişebilmesi ve dolayısıyla, vatandaşlığın tekrar kazanılmasının mülteci statüsünü sona erdirebilmesi için söz konusu kazanımın mültecinin bu yöndeki özgür iradesine uygun olarak gerçekleşmesi gerekmektedir⁶¹. Zira Sözleşme'nin lafzı, açıkça vatandaşlığın yeniden kazanılmasını mültecinin "kendi isteğine" bağlı kılmıştır.

Mültecinin kendi isteği ile menşe devletinin vatandaşlığını yeniden kazanmasının statüsünü sona erdirecek olması, kural olarak (ayrıca) mültecinin menşe devletinin korumasından yararlanma hususundaki niyetin aranmamasına sebep olmaktadır⁶². Çünkü vatandaşlığın özgür irade ile yeniden kazanılması aynı zamanda bireyin menşe devletinin korumasından yeniden faydalanma yönünde bir niyete sahip olduğuna karine teşkil etmektedir; birey ile menşe devleti arasındaki bağın normalleştiğini göstermektedir⁶³.

⁵⁸ FITZPATRICK/BONOAN, s. 525.

⁵⁹ Mülteci, statüsünün tanınmasından önce veya sonra, menşe devleti tarafından vatandaşlıktan çıkarılmış olabileceği gibi kendisine atfedilen bir davranışın sonucu olarak da vatandaşlığını kaybetmiş olabilir UNHCR, Cessation Clauses, para. 12

⁶⁰ UNHCR, Handbook, para. 126; UNHCR, Cessation Clauses, para. 12; GRAHL-MADSEN, A.: The Status of Refugees in International Law, Leiden 1966, s. 392; KNEEBONE/O'SULLIVAN, s. 498.

⁶¹ UNHCR, Handbook, para. 128; UNHCR, Cessation Clauses, para. 13.

⁶² UNHCR, Cessation Clauses, para. 13.

⁶³ Ibid; GOODWIN-GILL/MCADAM, s. 138; HATHAWAY, s. 196. Elbette ki mülteci, menşe ülkesine güvenli bir şekilde dönüş yapamayacağını (veya vatandaşlığı yeniden kazanmasının kendi rızası dışında gerçekleştiğini) kanıtlayabildiği durumda, bu karine geçersiz hâle gelebilecektir: HATHAWAY, s. 196; GRAHL MADSEN, söz konusu bir durumda şüpheye yer verecek bir hâl oluştuğunda, bireyin hâlen haklı nedenlere dayanan

Bununla birlikte, kimi durumda, bireyin menşe devletinin vatandaşlığını yeniden kazanması kendi iradesine bağlı olmadan da gerçekleşebilir. BMMYK, hangi durumlarda vatandaşlığın irade dışı kazanılmış sayılabileceğine örnekler vermiştir. Bu örnekler ışığında, vatandaşlığın *ipso facto* yeniden kazanılması, tek başına statünün sona ermesi için yeterli bir neden olarak kabul edilmemelidir.⁶⁴ Ancak, belirtilen şekilde vatandaşlığı yeniden kazanan mültecinin söz konusu duruma açıkça veya zımnen rıza göstermesi, sonucu değiştirebilecek; statüyü sona erdirebilecektir. Benzer şekilde, vatandaşlığın kazanımının mültecinin tercihinine bağlı kılınması durumunda, mültecinin tercihinin vatandaşlığı yeniden kazanma yönünde kullanmaması hâlinde de statünün sona ereceğinden söz edilemeyecektir.⁶⁵ Zira bu noktada vatandaşlık kazanımı mümkün hale gelmiş olsa da, birey ile devlet arasındaki vatandaşlık bağı fiilen tesis edilmemiş olacaktır.

3. Bireyin Menşe Devleti Dışında Bir Başka Devletin Vatandaşlığını Kazanarak Bu Devletin Korumasından Faydalanması

Mülteci statüsünü hâiz olan bireyler, menşe devleti dışında bir başka devletin vatandaşlığını kazanabilirler. Vatandaşlığı kazanılan devlet, mültecinin sığındığı devlet olabileceği gibi⁶⁶ bir başka devlet de olabilir. İşte

zulüm korkusu taşıyıp taşımadığı hususuna ağırlık verilmesi gerektiğini savunmaktadır: GRAHL-MADSEN, s. 395.

⁶⁴ UNHCR, Handbook, para. 128; UNHCR, Cessation Clauses, para. 14; GOODWIN-GILL/MCADAM, s. 137 vd.; HATHAWAY, s. 196. HATHAWAY, evlenme yoluyla vatandaşlığın yeniden kazanılması durumunun da tek başına statüyü sona erdiren bir neden olarak değerlendirilmemesi gerektiğini belirtmektedir: HATHAWAY, s. 197. Gerçekten de, evlenme yolu ile vatandaşlığın kendiliğinden kazanılması hâlinde, eğer vatandaşlığı kazanan eş seçme hakkı verilmemişse, kazanımın bireyin “kendi isteği” ile oluştuğuna kanaat getirmemek gerekecektir.

⁶⁵ UNHCR, Handbook, para.128; UNHCR, Cessation Clauses, para. 14.

⁶⁶ Mültecinin sığındığı devletin vatandaşlığını kazanması genellikle karşılaşılan bir durumdur: UNHCR, Handbook, para. 130. 1951 Sözleşmesi'nin 34. maddesi de “*Taraf Devletler, mültecileri özümlemeyi ve vatandaşlığa almayı her türlü imkân ölçüsünde kolaylaştıracaklardır. Vatandaşlığa alma işlemlerini çabuklaştırmaya ve bu işlemlerin masraf ve resimlerini her türlü imkân ölçüsünde azaltmaya özel çaba göstereceklerdir*” ifadesine yer vermek suretiyle, mültecinin sığındığı devlet tarafından vatandaşlığa alınmasını kolaylaştırmaya çalışmıştır. Vatandaşlığa alınma ile mülteci statüsünün sona ereceğini düzenleyen IC(3) maddesi ile yukarıda bahsettiğimiz 34. madde arasındaki ilişkiyi bir çatışma olarak algılamamak gerekir. Zira 34. maddenin uygulanması ile mülteciye vatandaşlık bağına istinaden sürekli bir korumanın sağlanmaya başlanması ile

böyle bir durumda, mültecinin artık uluslararası korumaya ihtiyacı bulunmadığına kanaat getirilebilir. Bu durumda artık mültecinin vatandaşlığını kazandığı devletin bu bireyi koruma yükümlülüğü doğacağından sığınma devleti tarafından korunmasına (eğer vatandaşlığı kazanılan devlet sığınma devleti değilse) gerek kalmayacaktır. Mülteci statüsünün bu şekilde sona ermesi, diğer sona erme nedenlerinden farklı olarak, mültecinin menşe devleti ile olan bağının normal hâle gelmesine değil, mültecinin bir başka devlet ile vatandaşlık bağı kurmasına ve bu bağa istinaden korunabilmesine dayanmaktadır⁶⁷.

1951 Sözleşmesi'nin 1C(3) maddesi, mültecinin menşe devleti dışında bir başka devletin vatandaşlığını kazanmasının mülteci statüsünü sona erdirebilmesini, mültecinin vatandaşlığını “kazandığı” devletin korumasından “faydalanabilmesine” bağlı kılmıştır. O hâlde, Sözleşme'nin açıkça lafzından anlaşıldığı şekilde, mültecinin menşe devleti dışında bir başka devletin vatandaşlığını kazanması ile statüsünün sona ermesi için iki şartın birlikte gerçekleşmesi gerektiğinden söz edilebilecektir.

İlk olarak, mültecinin, menşe devleti dışında bir başka devletin vatandaşlığını resmen kazanmış olması gerekmektedir. Bu kazanım, bireyle vatandaşlık bağı kuran devletin yasalarına göre gerçekleşmiş olmalıdır⁶⁸.

mültecilik statüsünün 1C(3). maddeye uygun olarak son bulması birbiri ile uyumlu bir görünüm sergilemektedir: FITZPATRICK/BONOAN, s. 528; HATHAWAY, s. 979 vd.

⁶⁷ UNHCR, Cessation Clauses, para. 15.

⁶⁸ Vatandaşlık hukuku çerçevesinde, devletler kendi vatandaşlarını belirleme hususunda münhasır/mahfuz bir yetkiye (*exclusive domestic jurisdiction*) sahiplerdir. Bu durum, kaynağını uluslararası hukukta tartışma götürmeksizin kabul edilen “*her devlet, hangi kişilerin kendi vatandaşı bulunduğunu kanunları ile tayin etmek serbestisine sahiptir*” ilkesinden almaktadır. Bu ilkeye göre, “*hiç bir devlet diğer bir devletin vatandaşlarını tayin yetkisine sahip değildir*”. İlkeye ilişkin bilgiler için bkz. NOMER, E.: Türk Vatandaşlık Hukuku, İstanbul, 2010, s. 5. Bu ilke oldukça eski bir geçmişe sahip olmasının yanında günümüzde ise tüm bağımsız devletlerce benimsenmekte ve genel bir hukuk ilkesi olarak değerlendirilmektedir. Mahfuz yetkiye ilişkin ayrıntılı bilgiler için bkz. GÜNGÖR, s. 12–20; ayrıca bkz. AYBAY, R.: Vatandaşlık Hukuku, İstanbul 2006, s. 15–16; DOĞAN, V.: Türk Vatandaşlık Hukuku, Ankara 2009, s. 21; TURHAN, T./TANRIBİLİR, F.B.: Vatandaşlık Hukuku Ders Notları, Ankara 2009, s. 23; NOMER, s. 5. Bu ilke, milletlerarası hukuktaki pozitif düzenlemelere de aktarılmış; 13. 04. 1930 tarihli (ve 1937 yılında yürürlüğe giren) Vatandaşlık Kanunları İhtilafına İlişkin Bazı Sorunlar Hakkında Lahey Sözleşmesinin 1. maddesinde ve 06.11.1997 tarihli Avrupa Vatandaşlık Sözleşmesi'nin 3(1). maddesinde kendine yer bulmuştur.

İkinci olarak, mültecinin yeni kazandığı vatandaşlığa bağlı olarak, kendisini vatandaşı olarak kabul eden devlet tarafından sağlanan korumadan fiilen faydalanabilmesi gerekmektedir⁶⁹. Bu şartın gerçekleşmesi için ise yeni kazanılan vatandaşlık etkin/etkili olmalıdır; devlet ile vatandaş (somut durumda mülteci) arasında gerçek bir bağ bulunmalıdır⁷⁰. Zira ancak bu durumda, ikame korumaya, yani uluslararası korumaya artık ihtiyaç bulunmadığı anlaşılacak ve vatandaşlık kazanan mültecinin vatandaşlığına bağlı olarak korumadan faydalanabileceği kanaatine varılabilecektir⁷¹. BMMYK, anılan sona erme ölçütüne bağlı olarak etkili vatandaşlığın “mültecinin vatandaşlığını kazandığı devletin vatandaşlarına sunduğu haklara ve ayrıcalıklara sahip olması ve bunlardan fiilen faydalanabilmesi” şeklinde anlaşılmasının uygun olacağını belirtmiştir⁷².

Yeni bir vatandaşlığın kazanılması ile mülteci statüsünün sona ermesi durumunda (md. 1C(3)), diğer iki durumda olduğu gibi (md. 1C(1) ve 1C(2)) gönüllü bir davranışın ve/veya yeni vatandaşlığın sağlayacağı korumadan faydalanma niyetinin aranmadığı sonucuna, ilgili hükümde, “kendi isteği ile” ifadesine yer verilmemesi nedeniyle ulaşılabilecektir⁷³. Bununla birlikte,

⁶⁹ Bu şart hem 1951 Sözleşmesi'nin 1C(3) maddesinde açıkça zikredilmiş hem Sözleşme'nin yorum araçlarından sayılan El Kitabı ve Rehber'de de yer almıştır: UNHCR, Handbook, para. 130; UNHCR, Cessation Clauses, para. 17.

⁷⁰ UNHCR, Cessation Clauses, para. 17. Etkili vatandaşlık hususunun uluslararası hukuktaki en belirgin göstergesi UAD önüne gelen, *Nottebohm* davasında verilmiş olan karardır: *Nottebohm Case (Liechtenstein v. Guatemala)* (Second Phase), (*Nottebohm Case*), Judgment of April 6th 1955, ICJ Reports 1955, s. 4-27, <<http://www.icj-cij.org/docket/index.php?p1=3&p2=5&p3=-1&y=1955>> (E.T.: 12.08.2015). Kararda, birey ile devlet arasındaki vatandaşlık bağının esas alınması için bu bağın gerçek ve etkili olması gerektiği vurgulanmış; ilgilinin mutad meskeninin, aile bağlarının, menfaatlerinin, aktivitelerinin belirli bir devletin ülkesini merkez alması, bu devlet ile birey arasındaki vatandaşlığın etkili olabileceği anlamını taşıyabileceği sonucuna varılmıştır: *Nottebohm Case*, s. 22, 24.

⁷¹ UNHCR, Handbook, para. 130.

⁷² UNHCR, Note, para. 15; ayrıca bkz. HATHAWAY/FOSTER, s. 498.

⁷³ 1951 Sözleşmesi'nin 1C(3) maddesinin lafzı, statünün sona ermesini, yeni bir vatandaşlığın kazanılmasına ve bu vatandaşlığı kazanılan devletin korumasından faydalanılabilmesine bağlı kılmıştır. Düzenlemede, diğer iki hükümde olduğu gibi mültecinin bu yöndeki rızası aranmamıştır. Sözleşme'nin 1C(3) maddesinin gerçekleşebilmesi için mültecinin rızasının (gönüllülük) aranmayacağı hususunda ayrıntılı bilgiler için bkz. FITZPATRICK/BONOAN, s. 527; BMMYK El Kitabı ve Rehberi de bu yönde bir şartın aranacağına dair herhangi bir düzenleme ihtiva etmemektedir. Bununla birlikte, BMMYK'nın ilgili Rehberinde, yeni kazanılan vatandaşlığın, mültecinin kendi isteği ile kaybedilmesi durumunda, statünün sona ermesine yönelik olarak 1C(3) hükmünün

HATHAWAY ve FOSTER, Sözleşme'nin hazırlık çalışmaları üzerinden bir değerlendirme yaparak, aslında Sözleşme'nin kaleme alınması sırasında bu hususun gündeme geldiğini ve Sözleşme'yi hazırlayan Konferans'ta yer alan delegelerin, ilgili hükmün gönüllü olarak kazanılan vatandaşlığa işaret ettiği hususunda görüş bildirdiklerini aktarmaktadır⁷⁴. Hatta bu görüşlerden biri, bireyin istemediği hâlde kendiliğinden bir vatandaşlık bağı kurmaya zorlanmasının da bir tür zulüm olarak nitelendirilebileceği yönünde olmuştur⁷⁵. Bu bakış açısının benimsenmesi varsayımında, ilgili hüküm, Sözleşme'nin konu ve amacı doğrultusunda yorumlandığında vatandaşlığın kazanılmasında rıza etkeninin de aranması gerektiği sonucuna varılabilecektir. Nitekim yardımcı yorum araçlarından olan hazırlık çalışmalarının da bu yorumu desteklediği anlaşılmaktadır⁷⁶.

Bu hususta BMMYK'nın yaklaşımı ise, ilgili ölçütün sağlanabilmesi için iki temel şartın gerçekleşmesi üzerine şekillenmiştir. Bunlardan ilki, mülteci ile vatandaşlığını kazandığı devlet arasında gerçek bir bağ oluşması; bağın etkili olması; ikincisi ise mültecinin bu devletin korumasından faydalanabilecek olması ve faydalanmaya istekli olmasıdır⁷⁷. Bu noktada aslında yukarıda aktardığımız “gönüllülük” kriterine dayanan yorum ile BMMYK'nın yaklaşımının aynı sonuca hizmet ettiğini belirtmek uygun olabilecektir. Zira BMMYK'nın aradığı kriterler temelde gönüllülük şartının sağlanmasını gerektirmektedir. Nitekim HATHAWAY ve FOSTER da BMMYK'nın yaklaşımına, gönüllük kriterinin ilgili hükmün yorumlanmasında dikkate alınması gerektiği hususunu savunurken değinmiş; bu yaklaşımdan da destek almıştır⁷⁸. Bununla birlikte, asıl tartışılması gereken husus, vatandaşlığın kazanımına yol açan gönüllü davranışların varlığının aranıp aranmamasıdır. Sözleşme'nin 1C(1) hükmünde olduğu gibi,

etkinliğinin devam edeceği belirtilmiştir. Başka bir ifade ile eğer birey yeni kazandığı vatandaşlığı kendi isteği ile kaybederse, bu vatandaşlığı kazanması ile sona ermiş olan mülteci statüsü *ipso facto* canlanamayacaktır. Böyle bir durumda, bireyin, tekrar mülteci statüsüne başvurması ve statü değerlendirmesinin yeni şartlar çerçevesinde tekrar gerçekleştirilmesi gerektiği anlaşılmaktadır. Diğer taraftan, eğer birey kazandığı vatandaşlığı, kendi kontrolü dışındaki sebeplerle kaybederse, mülteci statüsünün yeniden canlandırılması söz konusu olabilecektir: UNHCR, Cessation Clauses, para. 18.

⁷⁴ Bu husustaki inceleme ve değerlendirmeleri için bkz. HATHAWAY/FOSTER, s. 496, 497.

⁷⁵ Ibid., s. 496, dn. 218.

⁷⁶ Ibid.

⁷⁷ UNHCR, Cessation Clauses, para. 17.

⁷⁸ HATHAWAY/FOSTER, s. 497.

gönüllü bir davranışın vatandaşlığın kazanımına yol açmasının ilgili hükmün uygulanabilmesi için bir şart olarak aranması durumunda, kendiliğinden kazanılan tüm vatandaşlıkların 1C(3) hükmünün uygulama alanı dışında kalması sonucu doğacak; mültecinin statüsü bu durumda sona erdirilemeyecektir. Oysa bazen vatandaşlık kendiliğinden kazanılsa dahi, birey bu vatandaşlıktan faydalanmak yönünde istekli olabilir. Nitekim, kimi devletlerce uygulanan vatandaşlığın evlenme yoluyla kendiliğinden kazanılması hâli bu duruma örnek teşkil edebilir. Kanımızca bu durumda BMMYK'nın yaklaşımı çerçevesinde hareket edilerek, baştan statünün sona ermemesine hükmetmek yerine, bireyin kazandığı vatandaşlığın etkin olup olmadığına ve kişinin korumadan faydalanabilecek olmasıyla buna istekli bulunup bulunmadığına yönelik bir değerlendirme yapılması uygun olabilecektir. Bu yaklaşım, bir taraftan artık korunmaya ihtiyacı kalmayan bireylerin sorumluluğunun üstlenilmesiyle oluşacak yükün bertaraf edilmesini sağlayabilecekken, diğer taraftan da Sözleşme'nin dibesinde zikredilen, mültecilerin temel hürriyetleri ile insan haklarını mümkün olduğu kadar kapsamlı bir şekilde kullanmalarını sağlama amacıyla da gelişmeyecektir.

4. Bireyin Menşe Devletinin Ülkesine Kendi İsteği ile Yeniden Yerleşmesi

İstisnai bir durum olan mültecilik hâlinin, mültecinin menşe devleti ile yeniden normal bir ilişki kurarak sona ermesi en çok arzu edilen durumdur. Çünkü bu sayede mülteci, sığınma arayışına girmesini gerektirecek sebeplerin oluşmasından önceki hâline geri dönmüş olacak; içinde olduğu istisnai hâl ise son bulmuş olacaktır. Mülteci statüsünün bu şekilde sona ermesi; mültecinin kendi isteği ile menşe devletinin korumasından yeniden yararlanması veya bu devletin vatandaşlığını tekrar kazanması ile gerçekleşebileceği gibi menşe devletinin ülkesine yeniden yerleşerek, bu devletle arasındaki bağı tekrar canlandırması sayesinde de mümkün olabilir.

Nitekim, 1951 Sözleşmesi'nin 1C(4). maddesinde, mültecinin, zulüm korkusu sebebiyle terk ettiği veya dışında bulunduğu ülkeye kendi isteği ile

yeniden yerleşmesi⁷⁹, statünün sona erme nedenlerinden biri olarak sayılmıştır. İlgili hükümden anlaşılan, geri dönme amacıyla çeşitli hazırlıklar yapılmasının veya bu hazırlıkların tamamlanmasının yahut mültecinin sadece fiziksel olarak menşe ülkesine dönmüş olmasının tek başına statünün sona erdirilmesi için yeterli olmadığı⁸⁰; statünün sona erebilmesi için mültecinin kendi isteği ile (gönüllü olarak) menşe devletinin

⁷⁹ Sözleşme'nin ilgili hükmünün İngilizce metni, yukarıda aktardığımız anlama gelecek şekilde kaleme alınmıştır. Metnin İngilizcesi şu şekildedir: “[h]e has voluntarily re-established himself in the country which he left or outside which he remained owing to fear of persecution”. Ancak bu hükmün, Resmî Gazete’de yayımlanan Türkçe çevirisi şu şekilde yapılmıştır: “[k]endi arzusu ile terk ettiği veya takip korkusu ile haricinde kaldığı memlekette kendi arzusu ile tekrar yerleşmek üzere dönmüşse”. Esasen, Sözleşme’nin ilgili maddesinin Türkçe çevirisi ile İngilizce orijinal metni arasında anlam açısından bir farklılık doğabilmesi olasıdır. İlk olarak, Türkçe metinde yer alan “kendi isteği ile yerleşmek üzere dönme” ifadesi dönme eyleminin gönüllü olmasını ve “yerleşme niyeti/amacı” taşımaması şart koşacak şekilde anlaşılmaya müsaittir. Oysa İngilizce metindeki ifadeler, gönüllülük kriterinin, ülkeye geri dönmeden ziyade, yerleşme eylemi açısından aranması gerektiğine işaret etmektedir. İkinci olarak, Türkçe metinde, bireyin fiziksel olarak menşe ülkesine kendi isteği ile dönmüş olması, ancak yerleşme niyeti taşımamasına rağmen henüz fiilen yerleşmemiş bulunması, statünün sona erdirilmesi için yeterli kabul edilecek biçimde yorumlanmaya müsaittir. Ancak İngilizce metinden, geri dönüş ile birlikte yerleşme eyleminin de fiilen gerçekleşmiş olması gerektiği sonucu çıkarılmaktadır. İkinci çıkarımla bağlantılı olarak, iki metin arasındaki üçüncü anlam farkı ise Türkçe metin çerçevesinde, yerleşmeye yönelik hazırlıkların yapılmış olması yahut yerleşme amacını gösterebilecek emarelerin söz konusu olması hâlinde bireyin menşe ülkesine dönmesi durumunda statünün sonlandırılmasının mümkün olabileceği, oysa İngilizce metin açısından yerleşmeye yönelik hazırlıkların yapılmış bulunmasının tek başına sona erme kriterini sağlamamasıdır. Anılan unsurlar, ilgili hükmün uygulanması bakımından ciddi farklılıklara yol açabilecek nitelikte olmakla birlikte, yorumlamada orijinal dildeki metinlerin esas alınmasını öngören Viyana Sözleşmesi’nin 33. maddesinin uygulanması bu sorunu ortadan kaldıracaktır.

⁸⁰ GRAHL-MADSEN, mültecinin kaçışına son vererek evine dönmesi ile mülteci statüsünün doğal olarak sona ereceğini aktarmıştır. Yazar bu düşüncesini, Sözleşme’nin 1A(2) maddesinin mülteci statüsünün tanınması ölçütleri arasında “ülke dışında bulunma” şartına yer vermesine dayandırmıştır. Zira Yazar’a göre, mülteci menşe ülkesine geri döndüğünde artık bu şart sağlanmamış olacaktır: GRAHL-MADSEN, s. 370 vd. Ancak mültecinin fiziksel olarak menşe ülkesinde bulunması, GRAHL-MADSEN’in dayandığı gerekçe ile mültecinin statüsünü kendiliğinden sona erdirmemelidir: FITZPATRICK/BONOAN, s. 528 vd. Sözleşme’nin mülteci statüsünün tanınmasına yönelik ölçütleri düzenleyen 1A(2) ve statünün sona ermesine yönelik ölçütleri düzenleyen 1C hükümlerini ayrı ayrı ele alıp değerlendirmek gerekir. Kaldı ki 1C(4) hükmünde mültecinin sadece menşe ülkesine geri dönmesi statünün sona ermesi için yeterli kabul edilmemiş, bu geri dönüşün yeniden yerleşme amacıyla ve gönüllü olarak yapılması gerektiği de zikredilmiştir. Bu sebeple hükmü, 1A(2) maddesinden bağımsız şekilde ve kendi içerisinde bir bütün olarak değerlendirmek gerekir: EXPERT ROUNDTABLE ORGANIZED BY UNHCR, para. 26; FITZPATRICK/BONOAN, s. 531; KNEEBONE/O’SULLIVAN, s. 500.

ülkesine yeniden yerleşmiş olması gerektiğidir⁸¹. BMMYK da bu hususa dikkat çekmiştir; BMMYK Rehberinde, mültecinin menşe ülkesine zorunlu (gönülsüz) olarak (*involuntarily*) gitmesine rağmen, buraya hiç bir sorun yaşamadan yerleşmesi ve kendisine sığınma sağlayan devletin ülkesine dönmeden önce burada planlanandan daha uzun bir süre olağan bir yaşam sürdürmesi hâlinde, statüsünün sona erdirilebileceği belirtilmiştir⁸². Bununla birlikte, Rehberde menşe ülkesine gönüllü olarak geri dönen ancak bu ülkede uzun bir süre zorunluluk sebebiyle kalan (örneğin hapis altında bulunan) mülteciler açısından statüsünün sona erdirilmeyebileceği de ifade edilmiştir⁸³. Böylece, kesin olarak gönüllülük ekseninde değerlendirilmesi gereken husus, mültecinin menşe ülkesine yeniden yerleşmesidir. Geri dönüş eylemi ister gönüllü olarak gerçekleşsin, ister zorunluluktan kaynaklansın, mülteci buraya yerleşme hususunda gönüllü bir faaliyet içerisinde değil ise statüsü sona erdirilmeyebilir.

Bu çerçevede, mültecinin menşe ülkesine kendi isteği ile yeniden yerleşmesi ve geri gönderme yasağı arasında da bir ilişki kurabilmek mümkündür. Uluslararası hukukta sığınma bireysel bir hak olarak kabul edilmemekle birlikte⁸⁴, bireylerin hayatlarının ya da özgürlüklerinin; ırkları, dinleri, milliyetleri, belirli bir toplumsal gruba mensubiyetleri veya siyasî düşünceleri sebebiyle tehlike altında olabileceği yerlere gönderilmesi (sınırdan geri çevirme ve iade edilmeleri) yahut sınır dışı edilmeleri 1951 Sözleşmesi'nin 33(1). maddesi ile yasaklanmıştır. Bu düzenleme geri gönderme yasağı (*non-refoulement*) olarak da anılmaktadır. Özellikle insan hakları hukuku çerçevesinde işkence yasağının mutlak bir hak olarak düzenlenmiş olması⁸⁵ ve yaşam hakkının korunması, geri gönderme

⁸¹ UNHCR, Cessation Clauses, para. 20.

⁸² Ibid.

⁸³ Ibid.

⁸⁴ Sığınma hakkının içeriği ve niteliğine ilişkin olarak ayrıntılı bilgiler için bkz. ÖZTÜRK, s. 48-64; TOPAL, A.H.: Uluslararası Hukuk Açısından Diplomatik Sığınma ve Assange Olayı, İstanbul Medipol Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, 2014, vol. 1, S. 1, s. 52-54.

⁸⁵ 1951 Sözleşmesi'nin 33(2). maddesinde geri gönderme yasağının istisnaları düzenlenmiştir ancak yasak, insan hakları sözleşmelerinin mutlak bir hak olarak düzenlediği işkence yasağı ekseninde uygulanırken istisnaya tâbi kılınmamaktadır: bkz. *Chahal v. United Kingdom*, App. No. 22414/93, 15.11.1996, paras. 79-81; *Ahmed v. Austria*, App. No. 71/1995/577/663, 17.12.1996; *T.I. v. The United Kingdom*, App. No. 43844/98, 07.03.2000; *Saadi v. Italy*, App. No. 37201/06, 28. 02. 2008; *A v. Netherlands*, App. No. 4900/06, 20.07.2010; *N v. Sweden*, App. No. 23505/09, 20.07.2010. Bununla birlikte, ilgili maddenin

Yasağının diğer insan hakları sözleşmeleri çerçevesinde 1951 Sözleşmesi'nin 33. maddesinde aranan beş sebebe bağlılık şartı gözetilmeksizin ve sadece sığınmacılar açısından değil tüm bireyler bakımından uygulanmasına imkân tanımıştır⁸⁶. Böylece yasağın artık bir uluslararası teamül hukuku kuralı niteliği taşıdığı da kabul edilmektedir⁸⁷. Bu çerçevede, mülteci statüsünün

2. fıkrasında yer alan istisnaların, ihlâl ihtimâli olan hakkın mutlak bir hak olmaması durumunda geçerli olacağı kabul edilmektedir: bkz. LAUTERPACHT, E./ BETHLEHEM, D.: "The Scope and Content of the Principle of Non-Refoulement: Opinion" İçinde Refugee Protection in International Law UNHCR's Global Consultations on International Protection (eds. Erica Feller, Volker Türk, ve Frances Nicholson), Cambridge 2005, s. 149–165. Bu çerçevede, geri gönderme yasağının istisnalarının uygulanması sayesinde bireyin geri gönderilmesi ile mülteci statüsünün sona erme nedenlerinden biri olarak bireyin geri dönmelerini birbirinden ayırmak gerekmektedir. Mülteci statüsünün sona ermesinden bahsedebilmek için, bireyin öncelikle bu statüsünün tanınmış olması gerekmektedir, oysa geri gönderme yasağının istisnalarının uygulanması genellikle statü henüz tanınmadan gerçekleşmektedir. Ayrıca geri gönderme yasağının istisnalarının uygulanması otomatik bir geri gönderme ile sonuçlanabileceken, statüsünün sona ermesi bakımından aynı durum geçerli olmamaktadır. Bu hususta bkz. KNEEBONE/O'SULLIVAN, s. 486.

⁸⁶ İşkence yasağının düzenlendiği ve geri gönderme yasağı ekseninde sıklıkla dayanan Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi (AİHS)'nin 3. maddesi uyarınca, "[h]iç kimse işkenceye gayri insanî yahut onur kırıcı ceza veya muameleye tâbî tutulamaz." Bu hükmün geri gönderme yasağı çerçevesinde uygulanması, Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi (AİHM)'in önüne gelen *Soering v. United Kingdom* (Soering/Birleşik Krallık) davasında yapılan ve içtihat oluşmasına sebebiyet veren yorum sayesinde mümkün olmuştur. AİHM, AİHS'in 3. maddesini "hiç kimsenin işkenceye, gayri insanî veya haysiyet kırıcı ceza veya işleme tâbî tutulacağı bir devlete gönderilemeyeceği" şeklinde yorumlanmıştır: *Soering v. United Kingdom*, (Soering v. UK) App. No. 14038/88, 07.07.1989. AİHS'in 3. maddesi dışında, Sözleşme'nin yaşam hakkını düzenleyen 2. maddesi ve âdil yargılanma hakkına ilişkin 6. maddesi de AİHM tarafından geri göndermeyi engelleyecek biçimde yorumlanmıştır. Sözleşme'nin 2. maddesinin geri gönderme yasağı kapsamında uygulanması yönünde bkz. *Bader and Others v. Sweden*, App. No. 13284/04, 28.11.2005. Sözleşme'nin 6. maddesi çerçevesindeki yorum için bkz. *Othman (Abu Qatada) v. United Kingdom*, App. No. 8139/09, 09.05.2012, para. 233. AİHS'de yer alan diğer haklar bakımından geri gönderme yasağının uygulanması hususu ise net bir görünüm arz etmemektedir. Bu hususta bkz. DEN HEIJER, M.: "Whose Rights and Which Rights? The Continuing Story of Non-Refoulement under the European Convention on Human Rights", *European Journal of Migration and Law*, 2008, vol. 10, s. 282, 283; 285.

⁸⁷ Bu yönde bkz. GOODWIN-GILL/MCADAM, s. 345–354; GOODWIN-GILL, G.S.: "Non-Refoulement and the New Asylum Seekers", *Virginia Journal of International Law*, 1985-1986, vol. 26, s. 901; LAUTERPACHT/BETHLEHEM, s. 140–149; ALLAIN, J.: "The Jus Cogens Nature of Non-Refoulement", *International Journal of Refugee Law*, 2001, vol. 13, S. 4, s. 538; PARKER, K./NEYLON, L.B.: "Jus Cogens: Compelling the Law of Human Rights", *Hastings International and Comparative Law Review*, 1988-1989, vol. 12, s. 435; KELLER, K.M.: "Comparative and International Law Perspective on the United States (Non) Compliance with Its Duty of Non-Refoulement", *Yale Human Rights & Development Law Journal*, 1999, vol. 2, s. 185; PERLUSS, D./HARTMAN, J.F.:

sona ermesinde, gönüllülük ekseninde yeniden yerleşme şartının aranması, geri gönderme yasağına uygun bir görünüm sergileyecektir. Zira rızaya bağlı olarak yeniden yerleşme hâli, gönüllü geri dönüşün açık bir göstergesi olduğu gibi, geri göndermeyi engelleyen sebeplerin de artık etkili olmadığına emare teşkil etmektedir. Nitekim BMMYK da geri dönüşün gönüllü olmasını, geri gönderme yasağının bir sonucu olarak algılamaktadır⁸⁸.

1951 Sözleşmesi'nin 1C(4) hükmünün lafzından çıkarılan bir diğer sonuç ise mültecinin menşe devletinin ülkesine “filen” yeniden yerleşmesidir. BMMYK Rehberi bu hususta, mültecinin ne zaman menşe devletinin ülkesine “yeniden yerleşmiş” sayılacağına dair belirli bir kriter bulunmadığını vurgulamaktadır⁸⁹. Bununla birlikte, gerek Rehber’de yer alan ifadelerden, gerek uygulamadaki görünümünden, menşe ülkesinde uzun süre kalmanın buraya yerleşmiş sayılma noktasında önemli bir etken olduğu anlaşılmaktadır⁹⁰. Mültecinin menşe ülkesindeki kalış süresinin yanında bu

“Temporary Refuge: Emergence of a Customary Norm”, *Virginia Journal of International Law*, 1985-1986, vol. 26, s. 600; HYNDMAN, P.: “Asylum and Non-Refoulement-Are These Obligations Owed to Refugees Under International Law?”, *Philippine Law Journal*, 1982, vol. 57, s. 50; DUFFY, A.: “Expulsion to Face Torture? Non-refoulement in International Law”, *International Journal of Refugee Law*, 2008, vol. 20, S. 3, s. 383; COLEMAN, N.: “Non-Refoulement Revised - Renewed Review of the Status of the Principle of Non-Refoulement as Customary International Law”, *European Journal of Migration and Law*, 2003, vol. 5, s. 49.

⁸⁸ Bkz. UNHCR: *Handbook Voluntary Repatriation: International Protection*, Geneva 1996, s. 10; ayrıca bkz. TAKAHASHI, S.: “UNHCR Handbook on Voluntary Repatriation: The Emphasis of Return over Protection”, *International Journal of Refugee Law*, 1997, vol. 9, s. 603.

⁸⁹ UNHCR, *Cessation Clauses*, para. 21.

⁹⁰ *Ibid*; Örneğin; *Va301194 v. Canada* davasında, davalının menşe ülkesi olan Rusya’ya dönüp burada 5 yıl kalması, davalının menşe ülkesine yerleşmiş sayılması için yeterli bir gerekçe olarak kabul edilmiştir: *Va301194 v. Canada (Immigration and Refugee Board)*, 18.10.2004, <www.refugeecaselaw.org> (E.T.: 12.08.2015) (Kanada); benzer şekilde *Anka Caran v. Jon Ashcroft* davasında, sığınma başvurusu yaptıktan sonra menşe devletinin ülkesine geri dönüp burada 8 ay kalan bireyin haklı nedenlere dayanan zulüm korkusu taşımadığına hükmedilmiştir: *Anka Caran v. John Ashcroft*, 55 Fed. Appx. 601, 2003 U.S. App. LEXIS 1203, <www.refugeecaselaw.org> (E.T.: 12.08.2015) (ABD); buna ek olarak bazı durumlarda menşe ülkesine, kısa sayılabilecek ancak sık seyahatler yapılması da somut olayın şartları çerçevesinde incelenerek mülteci statüsünün sona ermesine sebep olabilmektedir. İsviçre’de görülen *B.T. v. Swiss Federal Office for Refugees* davasına ilişkin kararda, mültecinin 1999, 2000 ve 2001 yıllarında menşe ülkesine 10 gün ve iki hafta arasında değişen ziyaretleri, statüsünün sona ermesinde etkili olmuştur: *B. T. v. Swiss*

ülkede yaşayan diğer vatandaşlar gibi “olağan bir yaşam” sürdürmesi, örneğin; burada çalışmaya başlaması, vergi ödemesi, mülk edinmesi de buraya yeniden yerleşmiş sayılması yönündeki göstergelerden kabul edilmektedir.⁹¹

YUKK ile 1951 Sözleşmesi’nde yer alan ölçütler arasındaki en önemli farklardan biri, Sözleşme’nin 1C(4) hükmünde aranan “yeniden yerleşmiş olma” hâlinin YUKK’da ilgili ölçütün karşılığı olan 85(1)(ç) maddesinde aranmamış olması, bunun yerine geri dönüş kriterinin getirilmiş olmasıdır. İlgili maddenin gerekçesinde bu kriterin getirilme nedeni yer almamaktadır. Kanımızca, Sözleşme’nin ilgili hükmü ile YUKK’daki muadili arasındaki farkın nedeni çeviriye yönelik bir sorundan kaynaklanmış olabilir⁹². Bununla birlikte Kanun’da yer alan bu farklılık, Sözleşme ile uyum hususunda oldukça önemli bir eksiklik doğurmaktadır. Sözleşme’de yer alan anılan kriter, özellikle hükme eklenmiştir; Sözleşme’nin hazırlık çalışmaları sırasında, bu kritere yer verilmeksizin yapılan bir öneri reddedilmiş ve yeniden yerleşmiş olma ölçütünün eklenmesinin, ülkesine gönüllü olarak dahi olsa sadece kısa süreliğine dönüp geri gelen mültecilerin statüsüne hâlel gelmemesi amacını taşıdığı üzerinde durulmuştur⁹³.

Sözleşme ile YUKK arasındaki bu ayrışma, mülteci statüsü sahipleri bakımından, YUKK’un “*Kanun’un uygulanmasında, Türkiye’nin taraf olduğu milletlerarası anlaşmalar... saklıdır*” düzenlemesine yer veren 2(2). maddesinin işletilmesi ve Sözleşme’nin orijinal dildeki metninin temel alınması⁹⁴ sayesinde bertaraf edilebilecektir. Kaldı ki, 1951 Sözleşmesi’nin, bu Sözleşme’nin temel hak ve özgürlüklere ilişkin bir sözleşme olarak

Federal Office for Refugees, Asylum Appeals Commission, 05.07.2002, <www.refugeecaselaw.org> (E.T.: 12.08.2015) (İsviçre).

⁹¹ UNHCR, Cessation Clauses, para. 21. Örneğin, *Va301194 v. Canada* davasında, mültecinin ülkede kalış süresinin uzunluğunun yanısıra burada olağan bir yaşam sürdürdüğüün tespit edilmesi de statüsünün sona ermesinde etkili olmuştur: *Va301194 v. Canada*, s. 1304.

⁹² Bkz. yuk. dn. 79.

⁹³ UN Ad Hoc Committee on Statelessness and Related Problems, Ad Hoc Committee on Statelessness and Related Problems, Memorandum From the Secretariat of the International Refugee Organization, UN Doc. E/AC.32/L.16 (Jan. 30, 1950) at 2, naklen, HATHAWAY/FOSTER, s. 473, dn. 78.

⁹⁴ Bkz. yuk. dn. 79.

nitelendirilmesinin sonucu olarak⁹⁵ Anayasa'nın 90. maddesinin son cümlesi uyarınca⁹⁶, Kanunlarla farklı hükümler içermesi durumunda esas alınması gerekmektedir. Sözleşme'nin 1C(4) hükmünün yapısı itibarıyla doğrudan uygulanan (*self-executing*)⁹⁷ bir nitelik taşıdığı aşikar olduğundan, Anayasa'nın ilgili hükmünde yer alan "esas alınır" ifadesinin gereği olarak, yasa koyucunun herhangi bir değişiklik yapmasına gerek olmaksızın mahkemelerce ve diğer hukuk uygulayıcılarınca değerlendirmeye dâhil edilmesi gerektiği kanaatindeyiz. Ancak özellikle idarenin statünün sona ermesine yönelik değerlendirmeyi yapması sırasında gözden kaçabilecek olan bu önemli hususun, Kanun'da ileride yapılacak bir değişiklikte yer alması yahut Kanun'un uygulanmasına yönelik esas ve usulleri gösteren bir Yönetmeliğe aktarılması, doğabilecek sorunların önüne geçebilecektir.

B. Statünün Mültecinin İradesine Bağlı Olmayan Nedenler Neticesinde Sona Ermesine Yönelik Ölçütler Bakımından

Mülteci statüsünün tanınması hususundaki en önemli şart, hiç kuşkusuz, sığınmacının menşe devletinin ülkesinde zulüm görme ihtimâli ile karşı karşıya olmasıdır. Söz konusu zulüm ihtimâlinin ortadan kalkmış olduğu tespit edildiğinde ise artık mültecinin uluslararası korumaya ihtiyaç

⁹⁵ 1951 Sözleşmesi amacı ve konusu itibarıyla bir insan hakları sözleşmesi olarak kabul görmektedir. Bu yönde bkz. MCADAM, s. 29, 30; LAUTERPACHT/BETHLEHEM, s. 104, 105; HATHAWAY, J.C.: The Rights of Refugees under International Law, Cambridge 2005, s. 53, 54; GOODWIN-GILL/MCADAM, s. 54, 55; CLARK, T./CRÉPEAU, F.: "Mainstreaming Refugee Rights-The 1951 Refugee Convention and International Human Rights Law", Netherlands Quarterly of Human Rights, 1999, vol. 17, s. 389-410; KALABALIK, H.: İnsan Hakları Hukuku, Ankara 2013, s.104-106.

⁹⁶ Anayasa'nın 90. maddesinin son cümlesi şu şekilde kaleme alınmıştır: "[u]sulüne göre yürürlüğe konulmuş temel hak ve özgürlüklere ilişkin milletlerarası antlaşmalarla kanunların aynı konuda farklı hükümler içermesi nedeniyle çıkabilecek uyuşmazlıklarda milletlerarası antlaşma hükümleri esas alınır."

⁹⁷ "Doğrudan uygulanabilen antlaşmalar, ulusal yasa koyucunun ayrıca bir düzenleme yapmasına gerek olmaksızın iç hukukun bir parçası haline gelen; dolayısıyla, mahkemelerce ve öteki hukuk uygulayıcılarınca uygulanabilen kurallar içerir. Buna karşılık, doğrudan uygulanabilir nitelikte olmayan antlaşma hükümlerinin muhatabı hukuk uygulayıcıları değil, yasama organıdır. Ulusal hukuk uygulayıcıları doğrudan uygulanır nitelikte olmayan antlaşma hükümlerini kendiliğinden uygulama durumunda değildir. Bu uygulamanın yapılabilmesi için; araya o antlaşma hükümlerinin iç hukuk düzeyinde uygulanmasını sağlamaya yönelik bir yasama işleminin (kanunun) girmesi gerekir": AYBAY, R.: Uluslararası Antlaşmaların Türk Hukukundaki Yeri", Türkiye Barolar Birliği Dergisi, 2007, S. 70, s. 206, 207. AYBAY'ın doğrudan uygulanabilen antlaşmalara yönelik bu açıklamalarının, antlaşma hükümleri bakımından da geçerli olabileceği belirtilmelidir.

duymadığı sonucuna varılabilecektir. Esasen, yukarıda incelediğimiz ve mültecinin iradesine bağlı olarak statüyü sona erdiren nedenlerin tamamı aynı zamanda zulüm ihtimâlinin ortadan kalkmış olduğuna emare teşkil eden bir nitelik arz etmektedir. Bununla birlikte, söz konusu ihtimâlin artık geçerli olmadığı sonucuna, bireyin iradesine dayanan emarelerin yokluğunda da varılabilir. Nitekim menşe ülkedeki şartlar artık zulüm ihtimâlini ortadan kaldıracak şekilde değişmiş olabilir. Değişen koşullar sebebiyle mülteci statüsünün sona ermesi, statüyü sona erdiren diğer şartlardan farklı olarak, mültecinin iradesine dayanan davranışlarına bağlı olmadan gerçekleşeceğinden, objektif koşullara; menşe ülkesindeki değişen şartların objektif tahliline bağlıdır⁹⁸.

1951 Sözleşmesi, menşe ülkedeki şartların değişikliğe uğraması sebebiyle statünün sona erdirilmesine imkân tanımakla birlikte, bazı durumlarda değişikliğin sona ermeye neden olacak bir nitelik arz etmesine rağmen statünün sona erdirilmeyebileceğini de düzenlemiştir. Bu çerçevede ilk olarak Sözleşme'nin değişen şartlar nedeniyle sona ermesine yönelik hükümlerinin, daha sonra da bu hükümlere istisna teşkil eden düzenlemenin incelenmesi yerinde olacaktır.

1. Menşe Ülkedeki Şartların Değişmesi Sebebiyle Mültecilik Statüsünün Sona Ermesi

1951 Sözleşmesi'nin 1C(5) ve 1C(6). maddeleri, “*mülteci tanınmasını sağlayan koşullar ortadan kalktığı için vatandaşı olduğu ülkenin korumasından yararlanmaktan sakınmaya artık devam edemezse*” (md. 1C(5)) ve “*tabiiyetsiz olup da, mülteci tanınmasını yol açan koşullar ortadan kalktığı için, mutad ikametgahının bulunduğu ülkeye dönebilecek durumda ise*” (md. 1C(6)) mültecinin statüsünün sona erdirilebileceğini düzenlemiştir.

Sözleşme'nin 1C(5) ve 1C(6) . maddelerinin uygulanması ve bu kapsamda anılan düzenlemelerde yer alan ölçütlerin değerlendirilmesi, taraf devletlerin takdirinde olduğu gibi, BMMYK'nın da bu hususta bir etkisi olacağından söz edilebilir. Sözleşme'nin 35. maddesinde “*Taraf Devletler, Birleşmiş Milletler Mülteciler Yüksek Komiserliği veya onun görevini devralacak diğer herhangi bir Birleşmiş Milletler kuruluşu ile, görevini yerine getirirken işbirliği yapmayı ve özellikle onların işbu Sözleşme*

⁹⁸ UNHCR, Cessation Clauses, para. 25; HATHAWAY, s. 199.

hükümlerinin uygulanmasına nezaret etme görevini kolaylaştırmayı taahhüt ederler” hükmüne yer verilmiştir. Bu çerçevede, BMMYK da bazı mültecilerin, statülerinin tanınmalarına temel teşkil eden şartların değişmesi/sona ermesi sebebiyle, artık yetki alanına girmediğini bildirebilir⁹⁹; Sözleşme’nin 1C(5) ve 1C(6). maddelerinin işlerlik kazanması taraf devletlerin bu bildiri dâhilinde harekete geçmeleri sonucunda da söz konusu olabilir.

Anılan hükümlerin düzenlenme tekniği incelendiğinde, 1C maddesinin (5) ve (6). bentleri arasındaki farklılığın ilk bendin belirli bir (ya da birden fazla) vatandaşlığı hâiz olan kişiler; onu takip eden bendin ise vatansızlar bakımından etki doğurma kabiliyetine sahip olduğu anlaşılmaktadır. Vatansız bireyler açısından diplomatik himâye söz konusu olamayacağından, bu bireylerin daha önceden mutaden ikâmet ettikleri ülkeye dönebilecek duruma gelmeleri statülerinin sona erdirilebilmesi için yeterli görülmüştür¹⁰⁰.

Gerek BMMYK, gerek doktrin, mülteci statüsünün sona erebilmesi için, menşe ülkesindeki şartların zulüm ihtimâlini (haklı nedenlere dayanan zulüm korkusunu) ortadan kaldıracak kadar esaslı (önemli/belirgin), kalıcı (sürekli/istikrarlı) ve etkin şekilde değişmesi gerektiği üzerinde uzlaşmışlardır¹⁰¹.

⁹⁹ UNHCR, Cessation Clauses, para. 31; FITZPATRICK/BONOAN, s. 494. Örneğin BMMYK, 4 Nisan 2014 tarihli bir bildirisinde, statülerinin tanınmasına neden olan şartların esaslı bir şekilde değişmiş olması, gönüllü geri dönüşlerin gerçekleşmiş bulunması, farklı etnik grupların bir arada sorunsuzca varlıklarını sürdürebilir hale gelmeleri, ekonomik ve sosyal gelişimin belirgin bir şekilde tespit edilebilir durumda olması nedenleri ile 1991-1995 yılları arasında Eski Yugoslavya krizinden kaçan Hırvat mültecilerin statülerinin sona erme sürecinin başlatılmasını tavsiye etmiştir: UNHCR: UNHCR Recommends Starting The Cessation Process for Refugees from Croatia (Press Release), 04.04.2014, <http://www.unhcr.org/533e73ff9.html?utm_source=Weekly+Legal+Update&utm_campaign=1fd6d6a38c-WLU_11_04_2014&utm_medium=email&utm_term=0_7176f0fc3d-1fd6d6a38c-419648261> (E.T.: 13.08.2015).

¹⁰⁰ Bkz. UNHCR, Cessation Clauses, para. 23.

¹⁰¹ Ibid., para. 25; UNHCR, Handbook, para. 135; 69 sayılı Yürütme Kurulu Kararına göre, devletler, menşe devletindeki değişikliklerin esaslı nitelikte olup olmadığını dikkatlice değerlendirmeli; insan hakları hususundaki gelişmeler de dâhil olmak üzere özel olarak mülteci statüsünün tanınmasını sağlayan zulüm korkusunun nedenlerinin artık bulunmadığını objektif ve gerçekleendirilebilir şekilde ortaya koyabilmelidir”: BMMYK Yürütme Kurulu Kararı, S. 69 (XLIII), 1992, para. (a); bu hususta doktrin görüşleri için ayrıca bkz. HATHAWAY, s. 199; GOODWIN-GILL/MCADAM, s. 143; FITZPATRICK/BONOAN, s. 495 vd.

Esasen, 1951 Sözleşmesi oluşturulurken, 1C(5) ve (6). madde hükümlerine yönelik hazırlık çalışmalarında da menşe ülkesindeki değişikliklerin, statüyü sona erdirebilmesi için önemli (esaslı) ve belirgin olması gerektiği vurgulanmış; özellikle demokratikleşmeye yönelik rejim değişiklikleri gibi siyâsî nitelik taşıyan önemli gelişmelerin statüyü sona erdirecek nitelikte kabul edilmesi gerektiği üzerinde durulmuştur¹⁰². Bu sebeple, BMMYK'nın ve doktrinin bakış açısının, 1951 Sözleşmesi'nin hazırlık çalışmaları ile uyumlu olduğu belirtilebilir.

Uygulamada da tespit edildiği kadarı ile menşe ülkedeki değişikliklerin niteliğinin değerlendirilmesinde çoğunlukla BMMYK'nın ve doktrinin yaklaşımına benzer bir görünüm söz konusudur¹⁰³. Örneğin, AB Vasıf Yönergesi mülteci statüsünün sona erme hâllerini düzenleyen 11(2). maddesinde, mülteci statüsünün sona erdirilebilmesi için menşe ülkesinde meydana gelen değişikliklerin, mültecinin zulüm korkusunun artık haklı nedenlere dayanmadığına kanaat getirilebilmesine neden olacak şekilde esaslı (önemli) olması¹⁰⁴ ve süreklilik (kalıcılık) arz eden bir nitelik taşıması gerektiği hükme bağlanmıştır. Avrupa Birliği Adalet Divanı (ABAD) da

¹⁰² Bu husustaki hazırlık çalışmalarına yönelik ayrıntılı bilgi için bkz. HATHAWAY, s. 209 vd; ayrıca bkz. KNEEBONE/O'SULLIVAN, s. 501, 502.

¹⁰³ FITZPATRICK/BONOAN, s. 495 vd; GOODWIN-GILL ve MCADAM, mülteci statüsünün menşe ülkesindeki değişen şartlara yönelik olarak sona erdirilmesinin uygulamada sıklıkla başvuru olan bir yöntem olmadığını aktarmaktadır. Yazarlar, bu durumun, mülteci statüsünün tanınmasına bağlı olarak mülteci bireylere uygulamada çoğunlukla sürekli veya belirsiz süreli ikamet hakkının sağlanması ile ilgili olduğunu belirtmektedirler. Zira bu durumda bireyler, mülteci statülerinden bağımsız olarak ülkede sürekli ikamet izni sahibi yabancılar olarak kalmaya devam edebilmektedirler. Ancak bu bireylerin mülteci statülerine dayanarak ülkede geçici süre ikamet etmelerine izin veren uygulamalar açısından statünün sona ermesi önem arz etmektedir: GOODWIN-GILL/MCADAM, s. 142; değişen şartlara bağlı olarak statünün sona erdirilmesinin uygulamada çok az görüldüğü bilgisine dair ayrıca bkz. EXPERT ROUNDTABLE ORGANIZED BY UNHCR, para. 1; FITZPATRICK/BONOAN, s. 512.

¹⁰⁴ Örneğin, AB'ye ülkelerden biri olan Hollanda'da esaslı değişimin göstergeleri arasında; olumlu anayasal değişiklikler, demokratik bir idarenin veya çok partili bir sistemin teşkil edilmesi, insan hakları hususundaki olumlu ve genel değişimler, baskıcı yönetimin ortadan kaldırılmasına yönelik sosyal gelişmelerin uygulanması gibi hususlar yer almaktadır: Ministry of Justice of the Netherlands, Directorate-General for International and Aliens Affairs, Policy on Refugees, Annex to the letter of 6 May 1999 to the Lower House of the States General, Session 1998-9, doc. No.19637, 'Memorandum on the Withdrawal of Refugee Status', section 2.2 (document submitted to the expert roundtable meeting on cessation in May 2001) naklen FITZPATRICK/BONOAN, s. 499.

ilgili hükmün yorumlanmasına ilişkin olarak *Abdulla* ön kararında¹⁰⁵ bazı noktalara dikkat çekmiştir. Mahkeme, ölçütün yorumlanmasında, ilgilinin menşe ülkesindeki şartların haklı nedenlere dayanan zulüm korkusunun devam etmesine sebep olacak bir düzeyde olup olmadığının sorgulanması gerektiği üzerinde durmuş¹⁰⁶; zulüm korkusunun artık süregelmediğine kanaat getirilmesi bakımından kişinin menşe devleti korumasından yeniden yararlanabilecek duruma gelebilmesinin gerektiğini belirtmiş; bunun için de korumanın erişilebilir olması hususunu vurgulamıştır. ABAD, korumadan kast edilenin, statünün tanınmasına neden olan zulüm ihtimâlinde korunma olduğunu ifade etmiş; bu çerçevede zulmün engellenmesi bakımından makul adımlar atılması; zulmün tespit edilmesi, yargıya konu edilmesi ve cezalandırılması konularını kapsayacak biçimde etkin bir hukukî sistemin işletilmesinin korumanın sağlanabilir olduğu anlamına geleceğini belirtmiştir¹⁰⁷. Kararda ilgili sona erme sebebi açısından dikkat çeken bir unsur da, şartların statünün tanınmasına temel teşkil eden sebepler bakımından değiştiğinin tespit edilmesi yanında yeni bir zulüm ihtimâlinin söz konusu olup olmadığı ekseninde bir değerlendirme yapılması gerektiğinin de zikredilmiş olmasıdır¹⁰⁸.

AB üyesi olmayan ülkeler bakımından da benzer yaklaşımların geliştiğinden söz edilebilir. Örneğin, Avustralya uygulamasında da değişimin esaslı, kalıcı ve etkin olması önem arz etmektedir¹⁰⁹. Avustralya’da, esaslı olmadan kast edilen zulme sebebiyet verme ihtimâli olan güç unsurunun artık ortadan kalkmış olmasıdır. Etkinlikten kast edilen ise ülkede meydana gelen olumlu gelişmelerin gözle görülür olması ve bu bağlamda mültecinin menşe devleti tarafından gerçekten korunmak istenmesidir. Kalıcı olmak ise bir kaç hafta veya ay gibi geçici bir süreden

¹⁰⁵ Salahadin Abdulla and Others v. Bundesrepublik Deutschland, (*Abdulla*), C-175/08; C-176/08; C-178/08 & C-179/08, European Union: Court of Justice of the European Union, 02.03.2010, <<http://www.refworld.org/docid/4b8e6ea2.html>> (E.T.: 13.08.2015).

¹⁰⁶ *Abdulla*, paras. 57-69.

¹⁰⁷ *Ibid.*, paras. 70, 71.

¹⁰⁸ Bkz. *Ibid.*, paras. 76, 84.

¹⁰⁹ I.M.A. AUSTRALIA, s. 16; ayrıca bkz. *RRT Case V03/16249* (Member Mirko Bagaric, 12.01.2004) naklen VRACHNAS, J.: “The Operation and Scope of Article 1C(5) of the United Nations Convention Relating to the Status of Refugees”, *Journal of Migration and Refugee Issues*, 2005-2006, vol. 1, s. 54.

ziyâde istikrarlı bir şekilde bu olumlu gelişmelerin sürmekte olması şeklinde anlaşılmaktadır¹¹⁰.

Kanada’da da ise bu hususta genellikle üç şartın gerçekleşmesi aranmakta; değişimin (1) esaslı bir siyâsî belirlilik taşıması (2) gerçek anlamda etkin olması ve (3) sürekliliği hâiz bulunması şartları sağlandığında, mültecinin haklı nedenlere dayanan zulüm korkusunun (zulüm ihtimâlinin) ortadan kalkmış olduğu kabul edilmektedir¹¹¹. Bununla birlikte, *Yusuf v. Canada* davası’nda öne çıkan ve uygulamaya hâkim olan görüş; menşe ülkesindeki değişen şartların statünün sona ermesine neden olabilmesi için değerlendirilmesi gereken asıl sorunun, bireyin hâlihazırda haklı nedenlere dayanan zulüm korkusu taşıyıp taşımadığı olduğu yönündedir¹¹². Bu yaklaşıma göre, yukarıda aktardığımız üç şart, bu sorunun yanıtının bulunmasında yardımcı olacak belirteçler olarak ele alınmalıdır¹¹³.

Aktarılan hususların yanında, ilgili düzenlemenin değerlendirilmesi açısından önem taşıyan bir unsur da, korumayı sağlayacak olan oluşumla ilgilidir. Her ne kadar, Sözleşme’nin lafzı açıkça bu hususta “devlet korumasına” işaret etse de, uygulamada farklı bir bakış açısının geliştiği görülmektedir. AB Vasıf Yönergesi’nin 7. maddesinde, korumanın sadece devlet tarafından değil, devleti veya devletin esaslı bir kısmını kontrol altında bulunduran uluslararası organizasyonlar/oluşumlar aracılığı ile de sağlanabileceği öngörülmüş; ABAD’ın *Abdulla* kararında bu hükmün uygulanması, statünün sona ermesi bakımından teyit edilmiştir¹¹⁴. Vasıf Yönergesi’nin andığımız düzenlemesine, gerek doktrinden gerek BMMYK ve Avrupa Mülteci ve Sürgün Konseyi (*European Council on Refugees and Exiles* –ECRE-) tarafından eleştiriler yöneltilmiştir¹¹⁵. Eleştirilerin odak

¹¹⁰ I.M.A. AUSTRALIA, s. 16.

¹¹¹ Kanada uygulamasında genellikle aranan bu üç şart, HATHAWAY’ın doktrindeki görüşüne atfen “HATHAWAY testi” olarak bilinmektedir: IRB CANADA, Chpt. 7.1.1.

¹¹² *Yusuf v. Canada (Minister of Employment and Immigration)*, [1992] 1 F.C. 629; [1991] F.C.J. 1049, Canada: Federal Court, 24.10.1991, <<http://www.refworld.org/docid/403e24e84.html>> (E.T.: 12.08.2015).

¹¹³ Bu hususta bkz. GOODWIN-GILL/MCADAM, s. 143.

¹¹⁴ *Ibid.*, para. 74.

¹¹⁵ Vasıf Yönergesi’nin ilgili düzenlemesine BMMYK ve ECRE tarafından getirilen eleştiriler için bkz. UNHCR: UNHCR Comments on the European Commission’s Proposal for a Directive of the European Parliament and of the Council on Minimum Standards for the Qualification and Status of Third Country Nationals or Stateless Persons as Beneficiaries of International Protection and the Content of the Protection Granted, (Comments on

noktası, devlet dışı oluşumların sağlayacağı korumanın devlet koruması seviyesinde olamayacağı, 1951 Sözleşmesi'nin amacının devlet korumasının ikame edilmesi olduğu ve dolayısıyla Yönerge'deki hüküm ile Sözleşme arasında uyumsuzluğun söz konusu olabileceği yönündedir¹¹⁶.

Sözleşme'de yer alan ilgili ölçütlere yönelik üzerinde durulması icap eden bir nokta da, ispat standardına¹¹⁷ ilişkindir. Acaba şartların değişmesine bağlı olarak bireyin menşe devletinin korumasından yararlanmaktan sakınmaya devam edemeyeceğine hükmedebilmek için, yahut vatansızlar açısından menşe ülkeye dönebilme hususuna kanaat getirilebilmesi için nasıl bir standart kullanılacaktır? Yukarıda da belirttiğimiz çerçevede, bireyin menşe devletinin korumasından faydalanabilecek hâle gelmesi için artık zulüm ihtimâlinin haklı nedenlere dayandırılmayacak olması gerekmektedir. Vatansızlar bakımından da ülkeye dönüş açısından aynı kriterin temel alınması gerekmektedir. O hâlde statünün en başta tanınmasına dayanak teşkil eden "haklı nedenlere dayanan zulüm korkusu" ölçütünün değerlendirilmesinde kullanılan ispat standardının, statünün sona erdirilmesi için de kullanılması Sözleşme'nin bütünlüğünün korunmasını sağlayabilecektir. 1951 Sözleşmesi, statünün belirlenmesi ve sona ermesine yönelik ölçütlere yer vermekle birlikte, değerlendirmede kullanılacak ispat standartlarını düzenlememiştir. Bu hususta, taraf devletler kendi hukukları çerçevesinde tayin ettikleri standartları uygulamaktadır. Ancak hangi

Recast Qualification Directive), COM(2009) 551, 21 October 2009, s. 5, <<http://www.unhcr.org/refworld/docid/4c503db52.html>> (E.T.: 12.08.2015); ECRE: Comments From The European Council on Refugees and Exiles on the European Commission Proposal to Recast the Qualification Directive, Mart 2010, s. 7 vd, <<http://www.ecre.org/topics/areas-of-work/protection-in-europe/148.html>> (E.T.: 12.08.2015); O'SULLIVAN, M.: "Acting the Part: Can Non-State Entities Provide Protection Under International Refugee Law?", International Journal of Refugee Law, 2012, vol. 24, S. 1, s. 88-91, 98-110.

¹¹⁶ Ibid. Bu hususta ayrıca bkz. ÖZTÜRK, s. 238, 239.

¹¹⁷ İspat standartları genel olarak Anglo-Amerikan hukuk sisteminde kullanılmakla birlikte, mülteci hukuku çerçevesinde Kıta Avrupası ülkeleri bakımından da önem arz etmektedir. İspat standartlarının önemi, özellikle mülteci statüsünün belirlenmesinde, bireyin iddiasının incelenmesi sırasında, bir ihtimâl değerlendirmesi yapılması gereğinden kaynaklanmaktadır. Bu bağlamda, standartlar, bireyin iddialarının Sözleşme'de yer alan ölçütleri sağlayıp sağlamadığının tespit edilmesine yarayan bir takım eşikler oluşturmaktadır. Gerek menşe ülkesi bilgilerinin gerek bireyin iddiasına dayanak teşkil eden delillerin söz konusu eşğin öngördüğü seviyeye ulaşması beklenmektedir: UNHCR, Standard of Proof, s. 7.

standart uygulanırsa uygulansın, statü belirlemede kullanılan standardın ilgili sona erme ölçütü bakımından da etki doğurması uygun olacaktır. Nitekim bu anlayışın uygulamaya yansıtıldığından söz edilebilecektir. Örneğin, AB üyesi ülkeler bakımından Sözleşme'nin 1C(5) ve 1C(6) hükümlerinin aynen yansıtıldığı AB Vasıf Yönergesi'nin 11(e) ve 11(f) maddelerinin yorumunu yapan ABAD, *Abdulla* ön kararında, statünün tanınmasında kullanılan standardın şartların değişmesine yönelik değerlendirmede de aynen kullanılması gerektiğini vurgulamıştır¹¹⁸.

Sözleşme'nin 1C(5) ve 1C(6). maddeleri ile aynı lafzî düzenlemeye sahip olan YUKK'un 85(d) ve 85(e) hükümlerinin yorumlanması noktasında ise izlenecek/izlenen yaklaşım konusunda detaylı bir veri bulunmamaktadır. Bununla birlikte, 85. maddenin (2). fıkrasında, anılan hükümlerin incelenmesinde, statü verilmesine neden olan şartların ortadan kalkıp kalkmadığı veya önemli ve kalıcı bir şekilde değişip değişmediğinin göz önünde bulundurulması yönünde bir ifadeye yer verilmiştir. Bu çerçevede, BMMYK'nın ve aktarılan uygulama örneklerinin yaklaşımlarına benzer bir bakış açısının öne çıktığı görülmektedir.

YUKK'un ilgili hükümlerinin uygulanması noktasında dikkat çekmemiz icap eden önemli bir husus ise statü tanımaya yönelik ispat standardının, statünün menşe ülkedeki şartların değişmesi ile sona erdirilmesi açısından da kullanılmasına özen gösterilmesi gerektiğidir. Kanımızca, Kanun'un uygulanmasına yönelik çıkarılacak bir yönetmelikte bu güvencenin sağlanması yerinde olabilecektir. Bununla birlikte YUKK'un statü belirlemeye ilişkin hükümleri bakımından herhangi bir ispat standardının kullanılıp kullanılmadığı, yahut hangi standart(lar)ın dikkate alındığı konusunda net bir açıklama yapabilmek için henüz erken görünmektedir.

¹¹⁸ *Abdulla*, para. 84. Bu yönde iki Alman Federal İdare Mahkemesi kararının İngilizce özetleri için ayrıca bkz. Federal Administrative Court of Germany, 1 March 2012, (Bundesverwaltungsgericht, 01.02.2012, 10 C 7.11), <<http://www.asylumlawdatabase.eu/en/case-law/germany-federal-administrative-court-1-march-2012-10-c-711>> (E.T. 12.08.2015); Federal Administrative Court of Germany, 1 June 2011, 10 C 10.10 (Bundesverwaltungsgericht, 01.06.2011, 10 C 10.10), <<http://www.asylumlawdatabase.eu/en/case-law/germany-federal-administrative-court-1-june-2011-10-c-1010>> (E.T. 12.08.2015).

2. Menşe Ülkedeki Şartların Değişmesine Rağmen Mülteci Statüsünün Sona Erdirilemeyeceği Hâller

1951 Sözleşmesi'nin 1C(5) ve 1C(6). maddelerinde menşe ülkesindeki şartların değişmesi sebebiyle mültecinin statüsünün sona erebileceği düzenlenmekle birlikte hangi durumların bu iki hükme istisna teşkil edebileceği de belirtilmiştir. Buna göre, menşe ülkesinin vatandaşlığını taşıyanlar açısından; *“vatandaşı olduğu ülkenin himayesinden yararlanmayı reddetmek için önceden geçerli zulme âit haklı sebepler ileri sürebilen, Sözleşme'nin A1 kısmının kapsamına giren bir mülteciye”* söz konusu hüküm uygulanmayacaktır. Vatansızlar açısından ise, *“mutaden ikâmet ettiği ülkeye dönmeyi reddetmek için önceden maruz kaldığı zulme bağlı haklı sebepler ileri sürebilenler”* ilgili hükmün kapsamı dışında bırakılmıştır.

HATHAWAY'in özellikle hazırlık çalışmalarından temel olarak yaptığı değerlendirme, Sözleşme'nin 1C(5) ve 1C(6) hükümlerinde yer alan istisnaların oluşturulmasındaki amaçların ortaya koyulması açısından yol gösterici niteliktedir¹¹⁹. Yazara göre, ilgili istisnaların düzenlenmesinde iki amaç ön plana çıkmaktadır. İlk hedef, *“(gerçekten zulme maruz kalmış olan) zulüm kurbanlarının kendilerine bu mağduriyet hâlini yaşatmaktan sorumlu olan menşe ülkelerine geri döndüklerinde, yaşayacakları psikolojik ezanın meşruiyetinin tanınmasıdır”*¹²⁰. İkinci hedef ise *“daha önce zulme uğramış olan bu bireylerin, ülkede meydana gelen siyâsî değişime paralel bir gelişim göstermeyen sivil vatandaşlar tarafından zarar görmelerinin engellenmesidir.”*¹²¹

Sözleşme'nin 1A(1) maddesinde yer alan ve 1C(5) ve 1C(6) hükümlerinin yaptığı gönderme ile kapsam dışında bırakılan mülteciler, *“12 Mayıs 1926 ve 30 Haziran 1928 Düzenlemeleri veya 28 Ekim 1933 ve 10 Şubat 1938 Sözleşmeleri, 14 Eylül 1939 Protokolü ya da Uluslararası Mülteci Örgütü Tüzüğü'ne göre mülteci sayılan”* kişilerdir (md. 1A(1)). Bu kişiler 1951 Sözleşmesi'nden önce imzalanmış olan sözleşmelerce mülteci oldukları kabul edilmiş olan bireyler oldukları için *“sözleşmesel mülteciler”* (*statutory refugees*) olarak da bilinmektedirler. Sözleşme'nin hazırlık çalışmalarında, geçmişte maruz kalınan zulüm ekseninde, statüsünün sona

¹¹⁹ HATHAWAY, s. 203.

¹²⁰ Ibid., 203 vd; aynı yönde bkz. GRAHL-MADSEN, s. 410.

¹²¹ HATHAWAY, s. 204.

ermesine yönelik istisnanın oluşturulmasında sözleşmesel mültecilere gönderme yapılması eleştirilmiştir. Örneğin, İngiltere delegesi, bu noktada BMMYK Tüzüğü'nün 6(A)(ii)(e) hükmünü¹²² örnek göstererek, tüm mültecilerin bu hükümden faydalanması gerektiğini savunmuştur¹²³. Ancak, Sözleşme'nin son hâlinde ilgili hükümde sözleşmesel mültecilere yapılan gönderme varlığını sürdürmüştür. Kanımızca, sözleşmesel mültecilerin ilgili hükümde açıkça zikredilmiş olması, bu bireylerin ilgili hükmün kapsamına girerek menşe ülkelerine iradeleri dışında gönderilmemeleri hususunda bir güvence oluşturmaktadır¹²⁴. Bununla birlikte, söz konusu göndermeyi bir güvence olarak ele almak, sözleşmesel mülteciler dışındaki mültecilerin de bu hükümden yararlanabileceği anlamına gelmektedir. Sözleşme'de şartların değişmesi ile mülteci statüsünün sona ermesinin istisnaları sayılırken özellikle geçmişte maruz kalınan zulme gönderme yapılmış olması, sözleşmesel mülteci olmasa dahi, diğer mültecilerin de bu hükümden yararlanabileceği şeklinde yorumlanmaya müsaittir. Gerçekten de 1951 Sözleşmesinin imzalanmasından sonra gelişen yorumlarda, 1C(5) ve 1C(6) maddelerinin istisnalarının sadece sözleşmesel mültecileri değil tüm

¹²² Statü'nün ilgili hükmüne göre, "mülteci olarak tanınmasına bağlı koşullar ortadan kalkmış olmasından dolayı, uyruğunda olduğu ülkenin koruması altına girmeyi reddettiğini artık kişisel tercihin dışındaki nedenlere dayandıramamaktaysa, (...)" bu kişinin Yüksek Komiserliğin yetkisi alanı içinde bulunma durumu sona erer; hükümde mültecinin salt ekonomik nedenlere dayanamayacağı da belirtilmiştir. İlgili hükmün *Argumentum a Contrario* yorumundan anlaşılan, menşe ülkesinde mültecilik hâline sebebiyet veren şartlar ortadan kalkmış olsa bile, mültecinin menşe ülkesinin koruması altına girmeme yönündeki talebini gerekçelendirebildiği durumda (kişisel tercihler ve ekonomik sebepler hariç olmak üzere) Yüksek Komiserliğin yetki alanında olma hâlinin devam edebileceğidir. Görüldüğü gibi bu hüküm tüm mültecileri kapsayan bir uygulama alanına sahip olup; sadece sözleşmesel mültecilere yönelik değildir.

¹²³ UN doc. A/CONF.2/SR.28, 28.11.1951, 15-16 naklen GOODWIN-GILL/MCADAM, s. 144, 145.

¹²⁴ El Kitabı'nda sözleşmesel mültecilerin açıkça zikredilmiş olması, o dönemde bu mültecilerin çoğunlukta olmasıyla açıklanmış; ancak istisnaya yer veren hükümlerin, genel nitelik taşıması sebebiyle tüm mültecilere uygulanabileceği vurgulanmıştır: UNHCR, Handbook, para. 136. BMMYK Rehberi'nde de sözleşmesel mültecilerin ilgili istisna hükmünde açıkça zikredilmiş olmasının bu dönemde Nazi rejiminin ağır travmalarını yaşayan bireylerin menşe ülkelerine geri dönmelerinin beklenemeyeceği düşüncesine dayandığı belirtilmiştir. Bununla birlikte Rehber'de, ilgili hükmün insancıl gerekçelerle tüm mültecilere uygulanmasında herhangi bir engel bulunmadığı da zikredilmiştir: UNHCR, Cessation Clauses, paras. 30, 31.

mültecileri kapsayacak şekilde değerlendirildiği görülmektedir¹²⁵. Hatta BMMYK Yürütme Kurulu, 69 sayılı kararı ile geçmişte yaşanan zulme bağlı olarak, menşe ülkelerinin korumasından yararlanmayı reddetme hususunda geçerli sebepleri olan mültecilerin mevcut durumlarının korunmasını tavsiye etmiştir¹²⁶.

Uygulamada da genel olarak Sözleşme'nin 1C(5) ve 1C(6) hükmünün istisnalarının genel bir amaca hizmet edecek şekilde ele alındığı görülmektedir. Örneğin, AB Vasıf Yönergesi'nin 11(3). maddesinde, “*vatandaşı olduğu ülkenin himayesinden yararlanmayı reddetmek için önceden geçerli zulme âit haklı sebepler ileri sürebilenler*” ile “*mutaden ikâmet ettiği ülkeye dönmeyi reddetmek için önceden maruz kaldığı zulme bağlı haklı sebepler ileri sürebilen (vatansızlar)*” değişen şartlar sebebiyle mülteci statüsünün sona erdirilebileceğine yönelik hükmün dışında tutulmuştur. İlgili hüküm genel bir uygulama alanına sahip olup, herhangi bir mülteci grubunu (örneğin sözleşmesel mülteciler gibi) kapsayacak şekilde düzenlenmemiştir.

Benzer şekilde Kanada¹²⁷, ABD¹²⁸ ve Avustralya¹²⁹ uygulamalarında da geçmişte maruz kaldığı zulme dayanarak menşe ülkesinin korumasından yararlanmamak hususunda haklı (geçerli) sebepler ileri sürebilen mültecilerin, menşe ülkelerindeki şartlar değişse bile, sözleşmesel mülteci olup olmadıkları önem taşımaksızın, statüleri sona erdirilmemektedir.

YUKK'da ise bu hususa yer verilmediği görülmektedir. Esasen, Sözleşme'nin lafzının açıkça ilgili istisnayı belirli bir grup mülteci için öngörmüş olması, devletlerin bu istisnayı tüm mültecilere uygulamak yönünde bağlayıcı bir sorumluluğu hâiz olmadıkları sonucuna varılmasına neden olmaktadır¹³⁰. Bu sebeple, YUKK'da tüm mülteciler bakımından etki doğurabilecek bir istisna hükmünün yer almaması, Kanun ile Sözleşme

¹²⁵ Bkz. UNHCR, Handbook, para. 136; UNHCR, Cessation Clauses, para. 31; GOODWIN-GILL/MCADAM, s. 145 vd.; HATHAWAY, s. 203 vd.; FITZPATRICK/BONOAN, s. 517 vd.

¹²⁶ BMMYK Yürütme Kurulu Kararı, S. 69 (XLIII), 1992.

¹²⁷ Immigration and Refugee Protection Act of Canada (S.C. 2001, c.27, last amended on 29.04.2013), Bölüm 2, Kısım 2, md. 108(4).

¹²⁸ Code of Federal Regulations, 8 CFR§ 208.13(b) (iii).

¹²⁹ I.M.A. AUSTRALIA, s. 17 vd.

¹³⁰ Aynı yönde bkz. HATHAWAY/FOSTER, s. 491, 492.

arasındaki bir çatışmaya işaret etmemektedir. Bununla birlikte yukarıda da aktardığımız örnekler çerçevesinde, çağdaş mülteci hukukundaki eğilim bu istisnanın tüm mültecilere uygulanması yönündedir. Bu yaklaşımın desteklenmesi ise kanımızca özellikle travma, ağır şiddet, işkence mağdurları gibi yaşadığı zulüm deneyiminin etkilerinden kurtulmaları oldukça zor olan mülteciler bakımından önem arz etmektedir. İnsan hakları sözleşmelerinin yaşayan belgeler olarak kabul edilmesinin sonucu olarak, yapıldıkları dönemin özelliklerinden sıyrılarak koruma amaçlı hükümlerinin daha geniş bir alanda etki göstermelerinin sağlanması da, bu sözleşmelerin amacına hizmet eden bir bakış açısı yaratacaktır. Bu yaklaşımın, iç hukuk düzenlemelerine yansıtılması ise anılan amacın gerçekleştirilmesinde etkin bir yol olarak değerlendirilebilecektir.

IV. SÖZLEŞME'DEN YUKK'A AKTARILAN SONA ERME ÖLÇÜTLERİNİN MÜLTECİ STATÜSÜ DIŞINDAKİ ULUSLARARASI KORUMA STATÜLERİ BAKIMINDAN DEĞERLENDİRİLMESİ

Sözleşme'den YUKK'a aktarıldığı anlaşılan sona erme nedenlerinin şartlı mülteci ve ikincil koruma statülerine de uygulanması noktasında öne çıkan ilk nokta, Kanun'un ilgili hükümlerinin yorumlanmasında Sözleşme'ye dayanılması gerektiği hususunun, Sözleşme'de düzenlenmemiş olan şartlı mülteci ve ikincil koruma statüsü sahipleri bakımından da geçerli olup olmayacağıdır. Örneğin, yukarıda ele aldığımız “yeniden yerleşme”ye ilişkin ölçütün Kanun'da yer almamış olması ancak Sözleşme'de düzenlenmiş bulunması sebebiyle, Sözleşme'nin mülteciler bakımından esas alınması ve Kanun'un 85(1)(ç) hükmünün Sözleşme'ye uygun şekilde uygulanması durumu şartlı mülteci ve ikincil koruma statüleri bakımından da etkili olacak mıdır? Kural olarak, Sözleşme'nin bağlayıcı etkisi, sadece Sözleşme'de düzenlenmiş olan mülteci statüsü bakımından geçerlidir. Dolayısıyla, kaynağını Sözleşme'den değil de, iç hukuktan alan şartlı mülteci ve ikincil koruma statüsü için Sözleşme'nin esas alınması yönünde bir yükümlülük söz konusu olmayacaktır. Nitekim, Kanun'un 85(1). maddesinde, Sözleşme'nin 1C hükmüne doğrudan bir göndermede de bulunulmamıştır¹³¹. Bununla birlikte özellikle şartlı mülteci statüsünün,

¹³¹ Kanımızca böyle bir göndermede bulunulmuş olsaydı, ilgili hükmün yorumlanması ve uygulanması noktasında, Kanun ile Sözleşme'nin farklı hükümler içermesi durumunda,

coğrafi kısıtlama dışında mülteci statüsü ile aynı şekilde tanımlanmış olduğu düşünüldüğünde, bu statünün sona erme bakımından da mülteci statüsü ile aynı yoruma tabi olması kanımızca uygun olacaktır. Aksi takdirde, Kanun'un 85(1). maddesinin uygulanması noktasında iki statü için de etki doğuracak şekilde düzenlenmiş hükmün farklı yorumları ortaya çıkabileceğinden, Anayasa'nın "[h]erkes, dil, ırk, renk, cinsiyet, siyasî düşünce, felsefî inanç, din, mezhep ve benzeri sebeplerle ayırım gözetilmeksizin kanun önünde eşittir" ifadesi ile eşitlik ilkesini düzenlediği 10. maddesine aykırılık tartışmaları doğabilecektir.

İkincil koruma statüsü bakımından ise ortak sona erme hükümlerinin uygulanması bir takım belirsizliklerin oluşmasına sebebiyet verebilecektir. Hiç kuşkusuz, bu statünün tanınma şartlarının (şartlı) mülteci statüsünden farklı olması, değerlendirme noktasında titiz davranılmasını gerektirecektir. Şöyle ki; (şartlı) mülteci statüleri bakımından bireyin "haklı nedenlere dayanan zulüm korkusunun" gerek bireyin iradesine dayanan davranışları neticesinde gerek menşe ülkedeki şartların değişmesi sonucunda artık geçerli olmaması gerekmektedir. Bu noktada, ikincil koruma açısından öne çıkan husus, ikincil koruma statüsünün tanınmasında "haklı nedenlere dayanan zulüm korkusu" kriterinin aranmaması; dolayısıyla statünün sona erme gerekçelerinin bu korkunun artık söz konusu olmasına dayanamayacak olmasıdır. İkincil korumanın mümkün olabilmesi için "zulme" odaklanan şartlar yerine başka şartlar aranmaktadır. YUKK'un 63. maddesi uyarınca bu şartların arasında, "ölüm cezasına mahkûm olma veya ölüm cezasının infaz edilecek olması; işkenceye, insanlık dışı ya da onur kırıcı ceza veya muameleye maruz kalma; uluslararası veya ülke genelindeki silahlı çatışma durumlarında, ayırım gözetmeyen şiddet hareketleri nedeniyle bireyin şahsına yönelik ciddi tehditle karşılaşacak olması" halleri sayılmıştır. Bu çerçevede, (şartlı) mülteci statüsünün sona ermesine yönelik ölçütlerin ikincil koruma statüsünün sona ermesine de uygulanabilmesi noktasında, bu ölçütlerin gerekçesini artık "haklı nedenlere dayanan zulüm korkusu" gibi esnek bir

şartlı mülteci ve ikincil koruma statüleri bakımından da Sözleşme'nin esas alınması gerekebilecektir. Örneğin, Kanun'un, uluslararası korumanın haricinde tutulma başlığını taşıyan 64. maddesinin 1(c) hükmünde açıkça Sözleşme'nin 1F maddesine yapılan gönderme bu yönde değerlendirilebilecektir. Kanun koyucunun, 64(1)(c) maddesinde uyguladığı tekniği, 85(1). maddede uygulamamış olması, Sözleşme'nin ilgili hükmünün şartlı mülteci ve ikincil koruma statülerinin sona ermesinde de esas alınması yönünde açık bir iradeye sahip bulunmadığı şeklinde yorumlanabilecektir.

halin söz konusu olmamasından ziyade, Kanun'da yukarıda zikrettiğimiz şekilde sayılan belirli hallerin geçerli olmaması şeklinde anlamak gerekecektir.

İkincil koruma statüsü bakımından sona erme ölçütlerinin değerlendirilmesi hususunda önem arz eden bir konu da, ispat standardına yöneliktir. Her ne kadar, Türk sığınma hukuku bakımından henüz ispat standartlarının hangi çerçevede belirlendiği/belirlenmesi gerektiği noktasında bir yaklaşım oluşmamış olsa da, özellikle menşe ülkesindeki değişen şartların statünün sona ermesine sebebiyet verebilmesi noktasında, şartlardaki değişimin statünün tanınmasına temel teşkil eden hâl(ler)in ortadan kalkmış olduğuna kanaat getirilmesi açısından değerlendirilecek ispat standardının, statünün tanınması bakımından aranan standartla eşit bir seviyede ele alınması önem arz etmektedir. Örneğin, Kanun'un 63. maddesinin lafzından yola çıkılarak, bireyin ölüm cezasına çarptırılması bakımından yahut cezanın infazı bakımından sadece bu yönde makul ya da kuvvetli bir ihtimâlin aranmasından ziyade "kesinliğin" aranması kabul edilmiş ise¹³²; yani bireyin kesinleşmiş bir mahkeme kararı ile ölüm cezasına çarptırılmış olması; ilgili ülkenin hukukunda cezanın infazını engelleyecek herhangi bir düzenlemenin bulunmaması gözetilmiş ise, menşe ülkedeki şartların değişmesi sebebi ile statünün sona erdirilmesine yönelik değerlendirmede de yine kesinlik standardından hareket edilmesi uygun olacaktır. Bu çerçevede, menşe ülkedeki rejim değişikliği, demokratikleşme yönündeki gelişmeler esaslı, sürekli ve etkin bir nitelik arz etse de statünün sona erdirilebilmesi için ilgili ülkedeki değişimin, ölüm cezasının kesin

¹³² Benzer durum, Kanun'un 4. maddesinde yer alan geri gönderme yasağının lafzı açısından da geçerlidir. Kanun'da ilgili düzenlemenin özellikle başlangıç kısmında bulunan ve AİHS'in 3. maddesinde yer alan işkence yasağının yansıması özelliğini taşıyan ifadelere yönelik standardın, "kesinlik" ekseninde değerlendirilmeye müsait bir şekilde kaleme alındığı anlaşılmaktadır. Oysa AİHM, 3. maddenin uygulanmasında ispat standardı olarak "kesinlik" aramamakta; "gerçek risk" standardından hareket etmektedir. AİHM'in gerçek risk standardını uygulama yöntemi hususundaki bilgiler için bkz. GÖÇMEN, İ.: Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi Işığında Avrupa Birliği ve Türkiye Göç Hukuku, Ankara 2015, s. 306-312. AİHM'in AİHS'in 3. maddesini uygularken kullandığı gerçek risk standardı ekseninde YUKK'un 4. maddesinde yer alan geri gönderme yasağının incelenmesi üzerine bir değerlendirme için bkz. BAYATA CANYAŞ, A.: "Yabancılar ve Uluslararası Koruma Kanunu Kapsamındaki Geri Gönderme Yasağının Uygulanma Koşullarının AİHM Kararları Çerçevesinde İrdelenmesi, Hacettepe Hukuk Fakültesi Dergisi, 2015, vol. 5, S.1, s. 73-90; ayrıca bkz. aşa. dn. 133.

olarak kaldırılması yahut bireyin de faydalanacağı şekilde bir affin söz konusu olması yönünde olup olmadığının değerlendirilmesi isabetli olabilecektir. Öte yandan, eğer ikincil koruma statüsünün tanınmasında AİHM'in, AİHS'in 3. maddesini uygularken kullandığı gerçek risk standardından hareket edilmişse¹³³, sona erme bakımından da bu standardın etkili olması gerekebilecektir. Bu noktada dikkat edilmesi gereken husus, (şartlı) mülteci statülerinin tanınması ve sona ermesi için ikincil koruma statüsünden farklı bir standardın uygulanması durumunda, ikincil koruma statüsünün sona erdirilmesinde bu standartlardan değil de özel olarak ikincil koruma statüsünün tanınmasına temel teşkil eden standardın kullanılmasıdır.

Esasen, yukarıda ikincil koruma statüsünün sona erdirilmesi bakımından üzerinde durduğumuz hususların yol açabileceği karışıklık, Kanun'un 85. maddesinin düzenlenme tekniği ile yakından ilgilidir. YUKK'un 85(1) ve (2). maddelerinde yer alan sona ermeye ilişkin hükümler, ikincil koruma statüsü de dâhil olmak üzere tüm uluslararası koruma statülerine uygulanma kabiliyetini hâiz iken, 85(3). maddede sadece ikincil koruma statüsünün sona ermesine yönelik bir hüküm daha yer almaktadır. Düzenlemenin lafzında anlaşılan (3). fıkrada yer alan hükmün, ikincil koruma statüsü bakımından (1). ve (2). fıkralara ek olduğudur. Kanun'un ilgili maddesi uyarınca, “[i]kincil koruma statüsü verilmesine neden olan şartlar ortadan kalktığına veya korumaya gerek bırakmayacak derecede değiştiğinde de statü sona erer. İkincil koruma statüsü verilmesini gerektiren şartlardaki değişikliklerin önemli ve kalıcı olup olmadığı göz önünde bulundurulur.” Anılan hükmün YUKK'a, AB Vasıf Yönergesi'nin

¹³³ Nitekim Ankara 1. İdare Mahkemesi'nin yakın tarihli bir kararında, ikincil koruma statüsü bakımından AİHM'in, AİHS'in işkence yasağını düzenleyen 3. maddesinin geri gönderme yasağı kapsamında uygulanması sırasında kullandığı “gerçek risk” standardına gönderme yaptığı görülmektedir: “Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi'nin Soering/Birleşik Krallık davasında belirttiği üzere, başvuranın kötü muameleyle maruz kalma konusunda “gerçek bir risk” ile yüzyüze olduğuna dair maddi gerekçeler varsa iade/sınır dışı eden devletin sorumluluğundan bahsedilebilecektir. Buna göre uluslararası koruma talebinde bulunan başvurucunun ihtimâlin ötesindeki bir gerçek riskin varlığından bahsetmesi ve buna dair öyküsünün tutarlı olması gerekmektedir.”: Ankara 1. İdare Mahkemesi, Esas No: 2014/2314, Karar No: 2015/1328, Karar Tarihi: 02.07.2015. Ankara 1. İdare Mahkemesi'nin bu yaklaşımının çağdaş uygulama ile paralel olduğu belirtilebilir. Örneğin, AB Vasıf Yönergesi'nde de ikincil koruma statüsünün belirlenmesi bakımından “gerçek risk” standardından temel alınan bir standardın uygulanmasına yönelik bir düzenleme oluşturulmuştur: bkz. aşa. dn. 134.

ikincil korumanın sona ermesinin düzenlendiği 16. maddesinden aktarıldığı anlaşılmaktadır¹³⁴. Bununla birlikte, Vasıf Yönergesi'nde, mülteci statüsü ve ikincil koruma statüsü için ayrı maddelerde sona erme hükümlerine yer verilmiş olmasına rağmen, Kanun'un 85(1). ve (2). fıkraları her iki statü açısından da etki doğuracak şekilde düzenlenmiştir. Kanımızca, Vasıf

¹³⁴ Birinci fıkrası bakımından Türkçe çevirisi, YUKK'un 85(3). maddesi ile yaklaşık aynı anlamı taşıyan Yönerge'nin 16. maddesinin İngilizce metni şu şekilde kaleme alınmıştır: “1. *A third-country national or a stateless person shall cease to be eligible for subsidiary protection when the circumstances which led to the granting of subsidiary protection status have ceased to exist or have changed to such a degree that protection is no longer required.* 2. *In applying paragraph 1, Member States shall have regard to whether the change in circumstances is of such a significant and non-temporary nature that the person eligible for subsidiary protection no longer faces a real risk of serious harm.* 3. *Paragraph 1 shall not apply to a beneficiary of subsidiary protection status who is able to invoke compelling reasons arising out of previous serious harm for refusing to avail himself or herself of the protection of the country of nationality or, being a stateless person, of the country of former habitual residence.*” Bununla birlikte Yönerge'deki düzenleme ile YUKK'un 85(3). maddesi arasında bazı farklar da bulunmaktadır. Yönerge'nin ilgili maddesi ile YUKK'un 85(3). maddesi arasındaki ilk fark, Yönerge'nin (2). fıkrasında kullanılan “ciddi zarar” ve “gerçek risk” ifadelerinin Kanun'da yer almamasıdır. Yönerge'nin (2). fıkrası Türkçeye şu şekilde çevrilebilir: “(1). fıkranın uygulanmasında, Üye Devletler, şartlardaki değişikliğin, ikincil korumaya uygun olan bireyin artık ciddi zarar görebileceğine dair gerçek bir risk taşımadığına işaret edecek şekilde önemli ve kalıcı olup olmadığını gözeteceklerdir.” Esasen bu farklılık, ikincil koruma statüsünün tanımından kaynaklanmıştır. AB Vasıf Yönergesi'nde ikincil korumanın tanımı, ciddi zarar ekseninde yapılmıştır; Yönerge'de ikincil koruma statüsünün anahtar ölçütü olarak “ciddi zarar (*serious harm*)” terimi kullanılmış ve ayrı bir maddede bu terimin kapsamı açıklanmıştır. Oysa Kanun'un ikincil korumanın tanımlandığı 63. maddesinde, söz konusu terime yer verilmemiş, bunun yerine doğrudan doğruya Yönerge'de ciddi zarar kapsamında sayılan hâller listelenmiştir. Buna ek olarak, AB Vasıf Yönergesinde, ikincil korumanın tanımlandığı 2(f) maddesinde, “ciddi zarar” kriterinin gerçekleşmesi için öngörülen standart, bireyin menşe ülkesine döndüğünde bu yönde “gerçek bir risk bulunduğu inandırıcı yönünde esaslı gerekçelerin olmasıdır” (*substantial grounds for believing that the person concerned would face a real risk*). Oysa Kanun'un ilgili hükmünün lafzından ispat standardının ne olduğu tam olarak anlaşılamamaktadır. Kanun'un 63. maddesinin (a), (b) ve (c) bentlerinde yer alan ifadelerden, söz konusu hükümlerde sayılan hâllerin, bireyin menşe ülkesine döndüğü takdirde kesin olarak gerçekleşmesi şartının arandığına dair bir izlenim edinilmekteyken, maddenin son paragrafında “tehdit” ifadesinin kullanılmış olması belirsizlik yaratmaktadır. Söz konusu belirsizlik, ikincil koruma statüsünün sona erdirilmesi ekseninde 85(3). madde açısından da geçerlidir. Yönerge ve YUKK'un ilgili hükümleri bakımından ikinci fark ise Yönerge'de bulunan istisna hükmünün YUKK'da yer almamasıdır. Yönerge'nin YUKK'a aktarılmamış olan (3). fıkrası Türkçeye şu şekilde çevrilebilir: “1. fıkra, önceden yaşadığı ciddi zarara bağlı olarak, vatandaşı olduğu veya vatansızsa önceki mutad meskeninin bulunduğu ülkenin korumasından yararlanmayı reddetmek konusunda haklı sebepler ileri sürebilen ikincil koruma statüsü sahiplerine uygulanmaz.”

Yönergesi'nin benimsediği düzenleme tekniğinin Kanun'da da uygulanması, aktardığımız karışıklıkları önleyebilirdi. Bir başka ifade ile, 85(1). ve (2). madde hükümlerinin sadece (şartlı) mülteciler için geçerli olması, (3). fıkranın ise yalnızca ikincil koruma statüsüne hasredilmesi daha uygun olabilirdi. Nitekim 85(3). madde incelendiğinde, bu hükmün (1). ve (2). fıkralarda sayılan halleri de içerisine alacak şekilde yorumlanabileceği anlaşılmaktadır. Bu noktada zaten (3). fıkra hükmüne yer verilmiş iken (1) ve (2). fıkraların da ikincil koruma statüsünün sona ermesi bakımından etki doğurmasının sağlanmasındaki amaç net olarak anlaşılmadığı gibi, bu durumun gerek sona erme kriterlerinin değerlendirilmesi gerek ispat standartlarının uygulanması noktasına karışıklığa yol açabileceği anlaşılmaktadır.

SONUÇ

Türk sığınma hukuku bakımından yapıtaş niteliğini hâiz olan YUKK, 1951 Sözleşmesi'ne taraf olunmasından sonra ağırlıklı olarak idarenin düzenleyici işlemleri ile yürütülmekte olan zorunlu göç alanının kanunî bir temele oturtulması yönünde önemli bir adım olarak değerlendirilebilir. YUKK'un oluşturulma amaçlarından birinin de özellikle uluslararası hukuktan doğan yükümlülükler çerçevesinde şekillendirilen hukukî bir bakış açısının uygulamayla kenetlenmesini sağlamak olduğu anlaşılmaktadır¹³⁵. Bu yaklaşım neticesinde, YUKK'un uluslararası koruma statülerinin sona erdirilmesine yönelik 85. madde hükmünün de, Sözleşme'nin çağdaş yorumları ekseninde uygulanması önem taşımaktadır. Bu bağlamda, özellikle BMMYK'nın tavsiyelerinin, doktrin yaklaşımlarının ve ülke uygulamalarının dikkate alınması, adil ve etkin bir sığınma ikliminin oluşmasına hizmet edebilecektir.

Her ne kadar, uluslararası koruma statüsünün sona ermesine yönelik hüküm YUKK'un genel usuller başlığını taşıyan kısmında yer alsa da, içeriği bakımından esasa yönelik bir nitelik arz etmektedir. Bu sebeple en az statünün ilk kez belirlenmesi kadar önem taşıyan sona erme değerlendirmesinde, bu değerlendirmeye konu olan ölçütlerin, statünün tanınmasına yönelik ölçütlerle aynı düzlemde ele alınması, statünün tanınma

¹³⁵ ERTEN, R.: "Yabancılar ve Uluslararası Koruma Kanunu Hakkında Genel Bir Değerlendirme", Gazi Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, 2015, C. XIX, S. 1, s. 8.

şartlarının etki doğurmaya devam edip etmediğinin belirlenmesi, statü tanıma değerlendirmesinde (uygulanmış ise) kullanılan ispat standardının sona erme için de etki doğurmasının sağlanmasının uygun olacağı kanaatindeyiz.

Kanun'un statünün sonlandırılmasına yönelik 85. maddesinin düzenleme tekniğinden kaynaklandığı anlaşılan bir takım belirsizliklerin ise uygulamada hukukî güvenlik, âdil ve etkin kararın verilmesi ekseninde gösterilecek özen ve titizlik ile özellikle yargının hassas yaklaşımı çerçevesinde giderilebileceğini düşünmekteyiz.

KAYNAKÇA

- AKKUTAY, A.İ.: *Diplomatik Koruma ve İnsan Hakları İlişkisi*, Ankara 2013.
- ALLAIN, J.: “The Jus Cogens Nature of Non-Refoulement”, *International Journal of Refugee Law*, 2001, vol. 13, S. 4, s. 533–558.
- AUST, A.: *Modern Treaty Law and Practice*, Cambridge 2000.
- AYBAY, R.: “Uluslararası Antlaşmaların Türk Hukukundaki Yeri”, *Türkiye Barolar Birliği Dergisi*, 2007, S. 70, s. 187–213.
- BAYATA CANYAŞ, A.: “Yabancılar ve Uluslararası Koruma Kanunu Kapsamındaki Geri Gönderme Yasağının Uygulanma Koşullarının AİHM Kararları Çerçevesinde İrdelenmesi, Hacettepe Hukuk Fakültesi Dergisi, 2015, vol. 5, S.1, s. 73-90.
- BETTINSON, V.: “Loss and Denial of Refugee Status”, içinde *An Introduction to International Refugee Law* (eds. Rafiqul Islam ve Jahid Hossain Bhuiyan), Leiden-Boston 2013.
- ÇİÇEKLİ, B.: *Uluslararası Hukukta Mülteciler ve Sığınmacılar*, Ankara 2009.
- CLARK, T./CRÉPEAU, F.: “Mainstreaming Refugee Rights-The 1951 Refugee Convention and International Human Rights Law”, *Netherlands Quarterly of Human Rights*, 1999, vol. 17, s. 391 389–410.
- COLEMAN, N.: “Non-Refoulement Revised - Renewed Review of the Status of the Principle of Non-Refoulement as Customary International Law”, *European Journal of Migration and Law*, 2003, vol. 5, s. 23–68.
- DEN HEIJER, M.: “Whose Rights and Which Rights? The Continuing Story of Non-Refoulement under the European Convention on Human Rights”, *European Journal of Migration and Law*, 2008, vol. 10, s. 277–314.
- DEPARTMENT OF IMMIGRATION & MULTICULTURAL AFFAIRS OF AUSTRALIA REFUGEE AND HUMANITARIAN DIVISION (I.M.A. AUSTRALIA): *The Cessation Clauses (Article 1C) An Australian Perspective, A Paper Prepared as a Contribution to the*

UNHCR's Expert Roundtable Series, Canberra 2002, <http://www.immi.gov.au/media/publications/refugee/convention2002/04_cessation.pdf> (E.T.: 10.08.2015).

DOĞAN, V.: Türk Vatandaşlık Hukuku, Ankara 2009.

DUFFY, A.: "Expulsion to Face Torture? Non-refoulement in International Law", *International Journal of Refugee Law*, 2008, vol. 20, S. 3, s. 373–390.

ECRE: Comments From The European Council on Refugees and Exiles on the European Commission Proposal to Recast the Qualification Directive, Mart 2010, <<http://www.ecre.org/topics/areas-of-work/protection-in-europe/148.html>> (E.T.: 12.08.2015).

EKŞİ, N.: Yabancılar ve Uluslararası Koruma Hukuku, İstanbul 2015.

ERTEN, R.: "Yabancılar ve Uluslararası Koruma Kanunu Hakkında Genel Bir Değerlendirme", *Gazi Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 2015, C. XIX, S. 1, s. 3-51.

EXPERT ROUNDTABLE ORGANIZED BY UNHCR: Summary Conclusions: Cessation of Refugee Status, Lisbon 03.05.2001, <<http://www.refworld.org/docid/470a33bcd.html>> (E.T.: 10.08.2015).

FITZPATRICK, J.: "End of Protection: Legal Standards for Cessation of Refugee Status and Withdrawal of Temporary Protection", *Georgetown Immigration Law Journal*, 1998-1999, vol. 13, s. 343-381.

FITZPATRICK, J./BONOAN, R.: "Cessation of Refugee Protection", içinde *Refugee Protection in International Law UNHCR's Global Consultations on International Protection* (eds. Erika Feller, Volker Türk, ve Frances Nicholson), Cambridge 2005, s. 491–544.

FORTIN, A.: "The Meaning of «Protection» in the Refugee Definition", *International Journal of Refugee Law*, 2001, vol. 12, S. 4, s. 548–576.

GOODWIN-GILL, G.S.: "Non-Refoulement and the New Asylum Seekers", *Virginia Journal of International Law*, 1985-1986, vol. 26, s. 897-918.

GOODWIN-GILL, G.S./MCADAM, J.: *The Refugee in International Law*, New York 2011.

- GÖÇMEN, İ.: Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi Işığında Avrupa Birliği ve Türkiye Göç Hukuku, Ankara 2015.
- GRAHL-MADSEN, A.: The Status of Refugees in International Law, Leiden 1966.
- GÜNGÖR, G.: Tâbiyet Hukuku, Ankara 2015.
- HATHAWAY, J.C.: The Law of Refugee Status, Toronto-Vancouver 1991.
- . The Rights of Refugees under International Law, Cambridge 2005.
- HATHAWAY, J.C./FOSTER, M.: The Law of Refugee Status, Cambridge 2014.
- HYNDMAN, P.: “Asylum and Non-Refoulement-Are These Obligations Owed to Refugees Under International Law?”, Philippine Law Journal, 1982, vol. 57, s. 43-77.
- IMMIGRATION AND REFUGEE BOARD OF CANADA LEGAL SERVICES (IRB CANADA): Interpretation of the Convention Refugee Definition in the Case Law, (Interpretation of Canada, 31.12.2010), <<http://www.irb-cisr.gc.ca/eng/brdcom/references/legjur/Pages/Def2010.aspx>> (E.T.:12.08.2015).
- KALABALIK, H.: İnsan Hakları Hukuku, Ankara 2013.
- KELLER, K.M.: “Comparative and International Law Perspective on the United States (Non) Compliance with Its Duty of Non-Refoulement”, Yale Human Rights & Development Law Journal, 1999, vol. 2, s. 183–208.
- KNEEBONE, S./O’SULLIVAN, M.: “Article 1C 1951 Convention”, içinde The 1951 Convention Relating to the Status of Refugees and Its 1967 Protocol: A Commentary (ed. Andreas Zimmermann), Oxford 2011, s. 481-536.
- LAUTERPACHT, E./ BETHLEHEM, D.: “The Scope and Content of the Principle of Non-Refoulement: Opinion” İçinde Refugee Protection in International Law UNHCR’s Global Consultations on International

Protection (eds. Erica Feller, Volker Türk, ve Frances Nicholson), Cambridge 2005, s. 87-179.

LINDERFALK, U.: *On the Interpretation of Treaties*, Dordrecht 2007.

MCADAM, J.: "Interpretation of 1951 Convention", içinde *The 1951 Convention Relating to the Status of Refugees and Its 1967 Protocol: A Commentary* (ed. Andreas Zimmermann), Oxford 2011, s. 75-116.

MCADAM, J.: *Complementary Protection in International Refugee Law*, Oxford-New York 2007.

NOMER, E.: *Türk Vatandaşlık Hukuku*, İstanbul, 2010.

O'SULLIVAN, M.: "Acting the Part: Can Non-State Entities Provide Protection Under International Refugee Law?", *International Journal of Refugee Law*, 2012, vol. 24, S. 1, s. 85-110.

ÖZKAN, I.: *Göç, İltica ve Sığınma Hukuku*, Ankara 2013.

ÖZTÜRK, N.Ö.: *Mültecinin Hukukî Statüsünün Belirlenmesi*, Ankara 2015.

PARKER, K./NEYLON, L.B.: "Jus Cogens: Compelling the Law of Human Rights", *Hastings International and Comparative Law Review*, 1988-1989, vol. 12, s. 411-464.

PAZARCI, H.: *Uluslararası Hukuk*, Ankara 2010.

PERLUSS, D./HARTMAN, J.F.: "Temporary Refuge: Emergence of a Customary Norm", *Virginia Journal of International Law*, 1985-1986, vol. 26, s. 551-626.

TAKAHASHI, S.: "UNHCR Handbook on Voluntary Repatriation: The Emphasis of Return over Protection", *International Journal of Refugee Law*, 1997, vol. 9, s. 593-612.

TOPAL, A.H.: *Uluslararası Hukuk Açısından Diplomatik Sığınma ve Assange Olayı*, İstanbul Medipol Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, 2014, vol. 1, S. 1, s. 49-74.

TURHAN, T./TANRIBİLİR, F.B.: *Vatandaşlık Hukuku Ders Notları*, Ankara 2009.

UN AD HOC COMMITTEE: Memorandum by the Secretary-General, 3 January 1950, E/AC.32/2, <<http://www.refworld.org/docid/3ae68c280.html>> (E.T.: 12.08.2015).

UNITED NATIONS HIGH COMMISSIONER FOR REFUGEES (UNHCR): Handbook Voluntary Repatriation: International Protection, Geneva 1996.

———. Guidelines On International Protection Application of the Exclusion Clauses: Article 1F of the 1951 Convention Relating to the Status of Refugees, <<http://www.unhcr.org/3f7d48514.html>> (E.T.: 10.08.2015).

———. Handbook on Procedures and Criteria for Determining Refugee Status under the 1951 Convention and the 1967 Protocol Relating to the Status of Refugees, HCR/IP/4/Eng/REV.1 Reedited, Geneva 1992, <<http://www.unhcr.org/3d58e13-b4.html>> (E.T.: 12.08.2015).

———. Note on Burden and Standard of Proof in Refugee Claims, Geneva 1998, <www.unhcr.org/refworld/pdfid/3ae6b3338.pdf> (E.T.: 10.08.2015).

———. Note on Burden and Standard of Proof in Refugee Claims, Geneva 1998, <www.unhcr.org/refworld/pdfid/3ae6b3338.pdf> (E.T.: 12.08.2015).

———. Note on Cessation Clauses (EC/47/SC/CRP.30), 30.05.1997, <<http://www.unhcr.org/3ae68cf610.html>> (E.T.: 10.08.2015).

———. The Cessation Clauses: Guidelines on their Application, Geneva 1999.

———. The Exclusion Clauses: Guidelines on their Application, 02.12.1996, <<http://www.refworld.org/docid/3ae6b31d9f.html>> (E.T.: 10.08.2015).

———. UNHCR Comments on the European Commission's Proposal for a Directive of the European Parliament and of the Council on Minimum Standards for the Qualification and Status of Third Country Nationals or Stateless Persons as Beneficiaries of International Protection and the Content of the Protection Granted, (Comments on Recast Qualification

Directive), COM(2009) 551, 21 October 2009, <<http://www.unhcr.org/refworld/docid/4c503db52.html>> (E.T.: 12.08.2015);

———. UNHCR Recommends Starting The Cessation Process for Refugees from Croatia (Press Release), 04.04.2014, <http://www.unhcr.org/533e73ff9.html?utm_source=Weekly+Legal+Update&utm_campaign=1fd6d6a38cWLU_11_04_2014&utm_medium=email&utm_term=0_7176f0fc3d-1fd6d6a38c-419648261> (E.T.: 13.08.2015).

———. Master Glossary of Terms Rev. 1, Geneva 2006, <<http://www.refworld.org/pdfid/42ce7d-444.pdf>> (E.T.: 02.08.2015).

VRACHNAS, J.: “The Operation and Scope of Article 1C(5) of the United Nations Convention Relating to the Status of Refugees”, *Journal of Migration and Refugee Issues*, 2005-2006, vol. 1, s. 51-66.